

Василий ФИЛИПОВ



Йөратымаш икте, да кок чонеш пижеш

Повесть

1

Луымшо классыште тунеммем годым самырык ўдырым, тўналтыш классыште туныктышым, йўратен шынденам.

Кузе да молан тудым ончычшо шекланен шуктен омыл? Вет школышто шўдў гана ужалтын, эсогыл экзаменыште ассистент семын шымше классыште шинчен, шпаргалкым кучылтмо годым уждымо-колдымо веле лийын кодын. Моло туныктышо-влак семын, тудынат лўмдылтышыжў лийын: Ошвуй (торжа лўмдылтыш-влак коклаште ситенак ныжылге) — тыге война деч вара ош сургуч дене петырыме шергакан ош аракам манит ыле. Ўдырын шыма ош ўпшў, ош шўргывылышыже, канде шинчаже, икманаш, шыма ошвуйжо, чатка чара шўйжў да вачыже, чынак, кленчан формыжым ушештарат ыле. Тудын кок шольбыжо, Тарас ден Стас, мемнан школыштак шымше классыште тунемыныт.

Ўдырын илыме пўртшымат паленам: Карл Маркс уремыште кок пачашан пу пўрт шога ыле. Лачак Марий кугыжаныш драмтеатрын тошто зданийже воктене. Кызыт тиде верыште курчак театр шога. Тышеч латикымше номеран школ марте кошташ лу минут чоло веле кўлын. Кызыт школ зданийжат весе, корно могырышто Музыкальный училище нўлталтын, «Рекорд» кинотеатр олмеш у опере да балет театр шога. Чыла вашталтын. Шарнымаш гына кодын.

Икымше сентябрь ыле. Ме школ воктене чумырген шогена. Школ школ гаяк, икымше сентябрат шке түсан. Но тыге гынат, тиде кечым эре вучен илет: куржат тушко, а шүмет перкала, ала-мом весым, палыдымым ужмет шуэш. Теве чечас чыла онгайым ужат, чечас тўна-леш! Чыла вес семын лиш, вес класс, у предмет, у ылыш, вашталт-ше йолташет, палымет-влак.

Кажныжым вашлиймек, ме кычкыркалена, төрштылына, кидым кормыжтена, вачым перкалена: «Ончалза, могай тудо лийын!» Кенгеж жапыште чыланат вашталтыныт.

Изирак капан Матейын (чын лўмжō Матвей) шемалге öрышыжō лектын. А мемнан Солянин Петрушна (тудым кок ийлан кугурак улмыжлан кōра командир манына ыле) пондашыжым нўжын толын. Першуткин Саня Германыйыш ачаж дек миен толын, шагатым, за-жигалкым, йот элысе сигаретым конден, пыртак кугешнышыла коеш: те ода пале, мом мый, полковникын эргыже, шке шинчам дене ужын коштынам, маншыла коеш. Влад — лишыл йолташем. Мыйым öрдыжкō шупшылын, изи фотокартычкым кўсенже гыч луктын ончыктыш, тушеч кўжгырак тўрван ўдыр чоян онча. «Вара каласем, кузежым-можым», — ешарыш тудо. Кошкин Женя эшеат кўжгўрак лийын, у шинчалыкым чиен.

Мыят вашталтынам — кенгеж жапыште кушкынам, изиш явыге-нам, ўпем кушкын, тўсшō каен. Ўмбалнем — «молниян» у куртко, у ботинке. Кенгеж мучко ялыште иленам, шудым солаш, молотилке дене ышташ тунемынам, имным кўташ, Элнетышке йўштылаш коштынам, ковай дене коктын пел мешак чоло понгтым коштенна. Мый шуко лудынам. Марий писатель-влак репрессийыш логалмек, нунын произведенийыштым муаш йōсō ыле. Но пиалешем икана ковай суртышто Чавайнын произведенийже-влак шинчалан верештыч. Туврашыш кўзенам ыле. Ик лукышто тошто мешак дене петырыме пуракангше, нарынчалтше книга-влакым ужым — нунын коклаште С.Г.Чавайнын «Мўкш отар» пьесыже, Шабдар Осыпын «Ўдырамаш корно» повестьше кият. Ала-кузе академик Богомолецын «Проблемы долголетия», Флоберын «Саламбо» книгашт тушко логалыныт. Öрат веле. Нуным кенгежым чыла лудын лектынам. Школ воктен чумыргымек, Командир деч йодым:

— «Саламбо» книга иктаж-мом тылат ушештара?

Тудо, шинчашкем ончен, ик жап шып шогыш да вашеш рушла йодо: «А тебя давно интересует картина бурных страстей древнего Карфагена?» Мылам раш лие: мемнан Командирна (Соляник Петра) жапым арам эртарен огыл, мемнан деч кок ийлан кугурак веле огыл, шуко лудшо, ылыш опытан йолташна лийын...

Калык погына да погына. Класс воктене класс шога, лўшкат. Школ строй дене лектын шогалын. Школ зданий деч чия пуш шарла. Ончылно школ оркестр шога, кажне музыкант шке пучшым эрыктен, кечыште савырныме семын йылгыжит. Теве класс вуйлатышына тольо, теркупшым чиен. Ме тудым авырен шогална, кажныже туныктышо деч кўкшырак улына.

Теве школ директор, гороно вуйлатыше, ача-ава комитет председатель, эше икмыняр ен пӖртӧнчык, трибуна семын, кўзен шога-лыбч.

— Ончалза, ончалза, Акимовшо, Акимовшо, — тунемше-влак коклаште шургымо йўк-йўан тарваныш. Первый гана ме шкенан директорна Василий Васильевичым гимнастёркым, кемым чийышым огыл, а гражданский, сур тўсан костюмым чийышым ужна. Ош тувыр сога да канде галстук йошкар шўйжым ишен шынденыт.

ПӖртӧнчылно тыгак палыме туныктышо-влак шогат: теве физик Ухов, теве Раиса Якимовна, чоя ончалтышан, пенгыде ўдырамаш, теве...

— А тиде кӧ? — Влад деч йодым. Тудыжо вашештен ыш шукто, мый шке умылышым: Ошвуй.

Чынак, мый тудым пыкше палышым: шога самырык, чатка капкылан, ош ўпшым шыман шерын шынден, шоягоремышке ярымым пидын, веселан онча.

Воктен шогышо йолташ ўдыр, самырык туныктышо Любовь Петровна дене шыве-шыве мугланат.

Лўшкымаш ок лыплане. Школ директор Акимов пурла кидшым нӧлтале, шола кидыштыже кагаз лышташ волгалте (тудат ойлашыже «шпаргалкым» ямдылен) да трук кычкырал шындыш: «Ти-хо-о!» — да чыланат луш лийын шўлалтышт.

Директор, савырнен, адак ик гана шенгек ончале — туныктышо-влакат шыпланен огыт керт, нунымат весела кумыл авалтен — да, йўкшым вашталтен, кагаз почеш ойлаш тўнгале.

Мый пӖртӧнчыл гыч шинчам корандыде ончен шогем. Неужели тудо — Ошвуй, Нина Павловна, мемнан туныктышына? Конешне, тудо. Молан ончыч коранг коштынам? Ужын омыл мо могай улмыжым? Мочоло ужалтын нылымше «В» классыш пурымо-лекмыжым. Классше ўлыл пачашыште ыле, раздевалке воктене. Эрдене куржын толат школыш, а тудо омса воктене шога, малай-шамычшым вуча...

Линейке шолаштат лўшка, пурлаштат мўгыра да самырык бас йўк дене, индешымше классыште тунемше Ключкин, йолташышт туп шенгелан шылын, директорын койышыжым онгара. Влад шоягоре-

мышкем шўлалтен, жапын-жапын пўрген шога. А мый эре ик точкыш ончем.

Товат, чыла ик татыште лие. Вуйжым нўлталын, тудо икмыняр жап тўткын ончен шогыш, пуйто, чонжо гыч поро шомакым луктын, мый дечем йоднеже: «Тиде тый? Мом мылам каласынет?» А мый ончем да ончем...

Ужам: шинчажым корандыш, ўлык ончале да койын йошкаргаш тўнале. Шўйжў, сангаже, онжо йошкар тамга дене петыралте. Вара вуйжым изиш сакалтен, кокыралгышыла койо, ош шовычым луктын, умшажым ўштыльў. Тидым первыяк мемнан класс вуйлатышына Любовь Петровна ужын шуктыш, лишкыже миен, вачыж гыч ўндале да шентекрыак шогалтыш.

— Ончо, ончо, тыйын ўдырет! — пылышышкем Владик шып пештыш.

Мый кынервуем дене тудым шўкалым.

Мо мый денем тунам лие, чынжым каласен ом керт. Ала йонлен, вўрлен кайымыла лийым, ала вуем тул гай шокшештын колтыш. Умылен шым шукто, но мо лиймыжым раш шижым. Иканат ончыч тыгайым ужалтын, шижалтын огыл — ала-могай чон вием тудым чаманен колтыш. Шогем тунемше-влак коклаште да шонем, пуйто чумыр школ мыйын могырыш ончен шога. Неужели чыланат палат: мый да тудо, самырык, кушкын шушо ўдыр, туныктышо? Умылаш лийдыме!

Митингна тунам талышна веле. Икте почеш весе, мутым налын, ончыко лектын шогалыт да, кидыштым рўзкален, пеш ойлат. Теве завод директорын алмаштышыже, шеф семын, ремонтим ыштыме нерген каласкалыш. Почешыже комсомол горкомын секретарьже, родительский комитетын председателъже мутым ойлышт. Кажныже почеш оркестр тушым шоктен. Линейкыште шогышо йоча-влак лўшке-ныт, шўкедылынт. А Клюкин тыгак «оратор-влакын» выступленийыштым онара, мыскарам ыштылеш. Черет нылымше классыште тунемше пионерлан толын шуо. Яндар йўкшў дене тудо партий да правительствылан йоча-влак верч тыршымыштлан таум ыштыш, сай тунемаш тўнале нерген ўшандарыш.

Мый адак пўртўнчылнў шогышо-влакым терген лектым, шинчашкем Нина Павловна логале: ала-кў дене кутырен шога. «Ончал, ончал тышкыла», — вуйыштем пўрдеш.

Теве Любовь Петровна умылен шуктыш, митингым кошарташ кўлеш. Сандене директорын пылышышкыже шып каласыш. Акимов вуйжым савалтыш, вара, кидшым нўлталын, кычкырале: «У тунемме ийым тўналмылан пўлеклыме митингым мучашлена». Шеренгыште совым кырымаш, «Ура!» кычкырымаш шергылте.

Туныктышо-влак пӧртӧнчыл гыч волышт, кажныже шке класс могырыш тарваныш. Нина Павловнан вашкен ошкыл колтымьжым ужим, у платыже чыли-чули койылда, тыгодым тудлан ик тунем-шын аваже пеледыш аршашым кучыктыш.

Линейке радамыште адак юарлат, икте-весым шӱкедылын, стройыш шогалаш тӱнгальыч. Вара пуста школ кӧргыштӧ онгыр йӱк шергылт кайыш. Кид дене рӱзымӧ огыл, а электрический. Шефна пӧлекым ыштен. Школ директор, шыргыжалын, парняжым нӧлтале: колыштса, йоча-влак, у онгыр кузе сылнын йонга.

Школыш пураш жап шуо.

Да команда да приказ деч посна трук йырым-йыр шыпланышт. Вара, погынен, икте-весе дек пызнен шогальыч, вуйыштым нӧлтен, ончыко ончаш тӱнгальыч. Мыскарам ыштылым, игылтмым, воштылым, шоягоремым тӱчкалымым иканаште чарнышт.

Мо тыгай? Чылан ик верыш кӱтат. Пӧртӧнчыл тошкалтыш дене ош тувыран, тӱредме вуян изи йоча-влак, икымше гана икымше классыш тунемаш толшо-влак, кӱзат. Нуно чыланат тӱжем индеш шӱдӧ нылле кок ийыште, сар жапыште, шочыныт, латкудытын улыт, ик тичмаш классланат ситен огытыл. Ончылнышт первый гана пашаш толшо самырык туныктышо, вуйым нӧлтен, йоча-влак ӱмбак ончен ошкылеш. Моло класслаште 35-38 тунемше уло, нуно литер дене (вес семынже буква дене) шелалтыныт. Мутлан 5 «А», 5 «Б», 5 «В», 5 «Г», 5«Д» да тылеч молат. А тиде классшым, нине латкуд изи рвезе да ӱдыр-влакшым ончен чаманет! Вичкыж шӱйыштым пӧрдыктылын, кугу портфельыштым шӱдырен, шентек савырнылын, аваштым да коваштым ончен, пеледыш аршашым кучен, тошкалтыш дене кӱзат. Ик икымше класс, кугу кыдалаш школышто латкуд еган ик изи класс! Тротуарыште тошкыштшо шонго кува-влак южышт ыреслен, весышт шинчавӱдым ӱштылын шогат. А Клава чӱчӱньӧ, школысо техничке, омсам кумдан шаралтен, кыдал марте вуйым савен колтыш. Йоча-влак икте-весым шӱкеден, сумкаштым шӱдырен, школыш пурат да огыт ымыло: молан нунылан таче тыгай йӱк-йӱандыме, шӱлыкан палымам?

Тыге школыш тӱжем индешшӱдӧ нылле кокымшо ийыште, война жапыште шочшо йоча-влак пуреныт...

Иктаж тылзе эртымек, кастене, школышто занятий пытымек, ме Нина Павловна дене коктын пуста классыште шинченна: мый тудын классыштыже пионер сборым эртаренам. Йоча-влакым ужатен колтышна да коктын гына кодна. Мутланаш пижна, Клава чӱчӱньӧ классым эрыкташ, кӱварым мушкаш манын, икмыняр гана почын ончале да пытартышлан пелештыш:

— Шинчыза, шинчыза, мыйын эше тушто пашам шуко.

Нина Павловна шкенжын качымарийже Чемеров Олег нерген каласкалыш. Тудым тўжем индешшўдў нылле визымше ийыште, вой-на пытыме деч кум тылзе ончыч армийыш ужатен. Фронтыш эшелон дене кайышыжла поездыш бомбо логалын, тышан тудо колен, капшымат муын огытыл. Нина Павловналан тунам латкандаш ий веле темын, марлан лектын шуктен огыл.

— Мыйын ачамат фронт гыч ыш пўртыл. Да авамат, самырык ўдырамаш, шкетын кодын.

Нина Павловнам колыштмем годым, авам нерген шоналтышым: тудат, самырык ўдырамаш, марий деч посна кодо. Но авам эре ойла ыле: «Тиде кагазыште «без вести пропал» манын возымо. Ала колен огыл ачат, сусырген да госпиталь койкышто эмлалт шуктымым вучен ила». Вет тыге лиеден — госпиталь гычат, плен гычат пел ий, талук эртымек, шижде-годде шочмо вер-шўрышкышт толын пурат.

Икмыняр жап эртымек, техничке адак классыш вуйжым чыкен ончале: тудлан кўварым мушкаш, пуракым ўшташ кўлеш. Ме уто ўзгар-нам шкафыш пыштен, портфельым поген налын, уремыш лекна, эрдене школеш вашлияш кутырен келшышна. Келшашыже келшышна, а мочоло тудым вучаш кўлын, шўмем вургыжмо нерген иктат ок пале. Ужаш тудым, кеч ик минут чоло ужаш, уке гын эр марте чытен кертдымыла чучеш. Урокымат пытартыш жапыште ямдылымым чар-ненам. Завуч Мачехин ўрын коштеш: школыш эре коштам, черле омыл, прогулым ом ыште, а пытартыш чырыкым «кумытанлан» веле тунем лектым. Туныктышо-влак умылен огыт керт, класс вуйлатыше тогдаяш толаша, классыште тунемше-влак игылтын воштылыныт: молан мый учительский гыч журналым, порым кондаш, тряпкым нўрташ куту кумыл дене куржын лектам да иктаж вич-шым минут гыч веле юватыл пўртылам? Молан? Чылан ўрыныт.

2

...Эрдене школыш тольым, омсам почын пурышым. Коридорышто, раздевалке воктене йоча-влак чумырген шогат, шўкедылыт, портфельышт дене перкалат, шоягорем гыч шижде-годде перен колтат, куржталыт.

— Не бега-ать!

Василий Васильевич, директорна, тугак гимнастеркым да чылгыжше кемым чиен. Коридор мучко, пуйто капитан корабль мости-кыште, шолт-шолт тошкалын коштеш, классыш кайыше-влакым пенгыдын ончал ужата.

Туныктышо-влак коклаште тўр шерын шындыме ош ўпан вуй шинчалан койо. Меж шовыч дене вачыжым петырыш, пўгырген, ки-

дышкыже шўлалтыш. Шўргывылышыже ошалге. Мо тудо, черланен огыл? Вара, ёрдыш савырнен, Любовь Павловнам, йолташыжым, ужо, кутыраш тўналгыч. Очыни, магазиньште картычке дене продуктым налме нерген кутырат. Ончычат иктаж-кўжў, яра жап уло гын, чыла-лан налын конда ыле.

Мый ончем тудым, а шўмем кўлт-кўлт перкала. Ну, ончал, ончал кеч ик гана! Мый пальто деч посна куржын толынам, йошкарген шогем. Тудо пычыриклан ўмбакем ончале, вара шинчажым корандыш. Но тудын мом шонымым чурий гыч палаш йўсў. Йоча-влакым ончыштеш, нуным шотла, мынярын улыт.

Но мый садак изиш ужын шуктышым: шўргыжў кына тўсым налеш, ёрмалгынам ешаралтеш. «Ах, йўратыдем, мый ужам, ужам тыйым, куанен ончем, толык ит шого тыште, классышкет кай, пожалуйста» маншыла коеш.

Любовь Павловна дене шогышыжла мыйым ончалеш. Любаже тидым ужеш да тунамак почешыже я мыйым, я Нинам ончалеш. Тунам чыла раш лиеш, молан мый вер гыч тарваньде кўтен шогем. Нуно ваш ончалын шыргыжалыт, мыйын могырыш вуйыштым савыралыт, адак ваш ончалыт.

Воштылза, воштылза! Ала-можак огыл туныктышым йўратен шынденам гын... Мый веле первый улам мо?

Воктечем Любовь Петровна эртен кайыш.

— Здрасте, Любовь Петровна!

— Здрасте, здрасте... — игылтын шыргыжалеш да шинчажым шылта.
— Кылмен ит шого, омса гыч кузе пуалеш, шижат?

Тудын почеш визымше «а» мый декаем лишемеш, лўшка, саламла, пала вет: пионер сборым эртараш тиде классыш коштам. «Вара, — манам, — йоча-шамыч, вара, кызыт кайыза-кайыза...» Шкежат, нуным ончыттен, коридор мучко шикшалтам. Онгыр йынгыртымеш классыш миен шуаш кўлеш, уке гын, «шем» спискыш логалат.

— Молан вараш кодынат? Кузе фамилиет? Шогоал окнаянак воктек! Вozo объяснительныйим!

— Онгыржо йынгыртыш веле, Василий Васильевич!

— Шып лийза! Возыза соровно!

Ну, калтак, изишлан, иктаж лучко-коло секундлан вараш кодынам. Мом возаш, шонкалем.

— Ида юватыл, возыза! — адак кычкырале Акимов.

Окнаянакыш портфельым пыштышым, тушеч кўжгў тетрадым луктым да ик ластыкым сырен кушкед луктым. Тыгайжым директор туркен ок керт да эсогыл шўргыжым куптыртыл кодо. А мый возем иктаж-могай кўлдымашым: «Школ правил почеш тунемме школыш эре яндар вургемым чиен коштышаш. Эрдене чияш тўналмем годым

ужам: тувыр шокшышто ик полдышем ок сите. Имым кычалаш тўнгалым. А те паледа, очыни, мемнан суртышто име дене шўртым муаш ой-ой кузе йўсў, шудо каваныште кычалме дене гаяк...» да тулеч молым.

Возет, а шкендым шке карген шоget, шонкалет, кузе Нина Павловна йоча-влакым вўден кайышыжла верешыже шогал коdеш да тупышкем ончен шога. Йоча-влак классыш пурат, а тудо я шагатшым ончалеш, я мыйым. Керемет! Шке титакан улам. Ынде тудо шона, очыни, мо лийын мый денем, молан директор пеленже шогалтен коден?

Каргыме Акимов, сынжым вашталтыде, возымым лудын шога, папкыжым почеш да возен пытарыме листам моло кагаз коклаш пышта.

— Урок деч вара пуред, — шокта.

— Урок деч вара ом керт, мыйын ковам... — коваем уке гынат, шойышташ толашем.

— Урок деч вара пуред. Кольда?

— А мом мый ыштенам? Школ — армий огыл...

— Пуред!..

Ончалат ужмышудымын тудым да йодыш шке лектеш: кў лийынат тый армийыште — сержант, старшина?.. Тарын ўпшыжым пален налаш фронтыш миен шуын отыл. А кызыт кугуварняжым кўзанўштў йымак чыкен, «нотацийым» лудын шога. Воспитатель!

Омсам комдык почын, военный вургеман директор классыш чонештен пурыш, мыйым почешыже пуртыш да класс ваштареш шогалтыш: ончыза вуйым сакыше, школ дисциплиным пудыртылшо тиде тунемшым.

— Школ правилым пудыртылат гын, эре тыге лиеш. Верышкет!

Парт коклаш пурен, тупем пўгыртен, вuem сакен шинчам. Но ом умыло, могай мыйын титакем?

— Мом ыштенам? Мо лийын кайыш? — Владик йодеш.

— Ну, шайтан дек тудым! Пеш кўлеш!

— Шып лийза, рвезе-влак, — ушым налмек, доска воктене шогышо туныктышо ойла. Уроком умбакыже шуаш тудо ямде.

Шинчет вара Лермонтовын шўлыкangше Демонжо семын, туныктышын каласкалымыжым колыштде. Кузе урок гыч куржаш, могай амалым муаш?

— Ой, нелеш ида нал, пожалуйста. Мўнгыштем уютюгым йўрыкташ монденам. Лекташ лиеш, пошкудем-влак дек йынгырташ?

Палем, мемнан пўртыштў иктынат телефонжо уке.

— Лек, — пелештыш туныктышо. — Вараш ит код.

Школ — вашлийын ужашлан эн келшыше верак огыл, но икте-

весым йӖратен шындыше-влаклан, ойлат, юмо шке полша. Тудым ужаш манын, мом гына ыштылын омыл! Куржат пуста коридор мучко, тошкалтышым шотлыде, ўлык тӖрштыл волет, ваштарешет веле иктат ынже логал. Омса-влак петырыме улыт, но йӖк-йӖан классла гыч садак коридорыш лектеш, керек-кудо омсаже керек-могай татыште почылт кертеш. Уке, уке, нимат ыш лий, чыла эртыш! Теве тудын классше! Занятийым эртара. «Ит лўд, ит юватыл. Кажне секундошо тылат шерге, изиш гына почын ончал. Ну!» — тыге шкаланем приказым пуэм.

Урок эртыме годым омса почылтеш гын, тиде эре туныктышым ўжын лукмылан веле ышталтеш. Классыш вуетым чыкен ончалман огыл — вик пален налыт. Туныктышо омса деке лишемеш, а класс тунамак шентек ончалеш, лўшкаш тўнгалеш. Нина Павловнан класс мучко тошкал толмыжым колам. Омса воктек лишеме да йочалан пештыш:

— Кочергин! Шич верышкет!

Мый почылтшо омса петыртышыш тупем дене пызнен шогалям. Мыйым ужо да шинчажым каралтыш: вежат, вучен огыл. Да трук шыргыж колтыш.

— Поро эр, Нина Павловна! — шўмемлан шокшын чучо.

— Тый мо тыге, молан? Кае вашкерак, уке гын ужыт!

— МӖнгыштем утюгым йӖорыкташ монденам манын лектым.

Тудо тебе йӖкын воштыл колта.

Мыскараже пеш келшыше огыл гынат, ойлымемлан куанен.

Классыште тыгодым лўшкымаш талышна веле: чаргыжыт, кычкыркалат. А тиде лўдыкшӖ: почмо омса гоч лўшкымым колын, иктажкӖ толын кертеш. Тудо класс мogyрыш ончалеш да кидшым ыреслен пуна. Изи кид, йытыра кужу парнян, кўчшӖ маникюр деч посна.

— Курж классышкет, колат?

— Каем, каем. Директорлан тыгай кужу объяснительныйым возен кодышым, — кидем шарен ойлем.

— Вара, вара... Кае кызыт!

— Таче мыняр урокет? Визыт?

— Нылыт. Но мый урок деч вара эше кодам...

Тудо я мыйым ончалеш, я кидшым мый декаем шуялта.

— Кае, пожалуйста...

— Каем, каем. Кодат нылымше урок деч вара?

— Библиотекешты лиям, тетрадым тергем...

— ЙӖра. Умылышым.

Тудын тыгай тўсшӖ почылто, пуйто маннеже: «Окмакла коят

гынат, тыге модмет мылам келша, мый декем урок гыч лүдде толметат онгай».

Эше ик гана мыйым ончалеш да почешыже омам петыра.

А мый кужу йолтошкалтыш дене, йолварня вуй дене классыш куржам. Мылам весела, чонлан куштылго!..

А вара кечымучко коридорышто, буфетыште, библиотекекыште вашлияш тыршем, учительский воктен пӧрдам, кужу переменьште классышкыже куржам, школ мучко кычалам. Пиалан, нарашта жап!

Тунам, икымше сентябрь деч вара, йӧсланен илышым: мый денем вашлийме деч корангаш тыршен кошто. Мый саламлем — тудо шинчажым шылта веле. Мый почешыже ончен кодам — тудо савырнен ончалде каяш тырша.

Сентябрь кыдалне комсомол комитетын заседанийже эртыш, общественный нагрукым шеледышт: кӧм пырдыжгазет редколлегийыш, кӧлан культмассовый пашам кучыктен пуышт, кӧм тӱналтыш класслашке вожатый семын колтышт. Вожатый лияш чылан тореш шогат:

— Ӱчашен ида толаше! — пионервожатый пентгыдын каласыш. — Кызытеш шке ойырен налза: кӧлан тӱналтыш класс, кӧлан визымше, кӧлан кудымшо. Уке гын шке шогалтена да чыла! Умылышда?

— Кузе тыге шогалтена? — йӱкым Владик лукто. — Мыйын педагог гай моштымашем уке гын, тунам кузе?

— А мый ӱмаштак теле гоч вожатый лийынам, — Владик ден келшен, Матей кынел шогале. — Шӱй дангыт тиде нагрукко. Вот тынаре, — кид копаж дене шӱйжым йыгалтыш.

Пытаргышлан пионервожатый спискым лудын лекте: кӧлан могой классыш каяш. Мылам визымше «д», а Лошков Костялан визымше «а» логальыч.

— Давай шеревам кудалтена, Костик? — маньым мый.

— Мо тиде тыгай? — ойла Костя. — Тушто шоляшем тунемеш.

— А тудын шӱжарже! — Владик мылам полшынеже.

Чыланат воштыл колтышт.

— Давай ший оксам кудалтена, — ойлем Костялан. — Мылам — «орёл», тылат — «решка».

Костя кугыварня кӱч ӱмбак 20 ыраш оксам пыштыш да кӱшкыла кудалтыш.

Комитет заседанийыш толшо-влак кумылангын эскерат. Окса кӱвар мучко тӧрштылын пӧрдеш. Ме почешыже шӱкедылына, вашкена, кудо могоржо дене вочмыжым вучена. Пӱгырнышна — окса «орёл» могоржо дене кӱшкыла кия.

Вара, ятыр жап эртымек, мый ик гана веле огыл Нина Павлов-

налан ойленам: «Тыйым окса дене модын налынам». Тудат чўчкыдын ойла ыле: «Шарнет, кузе окса дене модын налын, пионер пашам классыште вораңдарышыч?»

Иктаж кок тылзе гыч школышто эн сай вожатый лийым. Могай сборым эртаренам! Могай модыш-влакым шонен луктынам!

А мо тугай визымше класс, паледа? Тиде чынак шучко класс. Кумло куд рвезе! Кумло кудыт! Ик четлыкыш петгырыме маймыл-влак гаяк улыт. Кок минутым эплын, лыжган шинчен огыт мошто! Могай тушто нылле вич минут?! Нунылан эрыкым пуаш гын, ик кечыште изирак цивилизацийым сўмырен шуат.

А мом нуно ыштылыт?! Школыш чыла нумал кондат: шырпым, вўдым, тоям, рокым, кўртньывоштырым, илыше але колышо кайыкым, пырысым, тамакым, тарым, кўзым, яндам, шиялтышым, рогаткым, икманащ, мо мўнгыштышт але уремыште такеш кийылтеш, чыла... Кече мучко нуно чаргыжит, шиялтышым шоктат, шорыкла магырат, лўйкалат, шўведылыт, пўчкедылыт, пургедылыт, йўлалтылыт, куржталыт, кредалыт, ночко лапчык дене шўргыштым лупшат, лампычкым рогатке дене лўйкалат... Эрдене школыш моторын чиен толыт, а урок деч вара куржын лектыт, пуйто нуным ия кечыгут почкен да тўгатен пытарен.

Теве тыгай классыш вожатый семын логальым. Шкемым чаманыде, чонем почын, пашалан пижым. Тый нуным йӖратет — нунат тыйым йӖратат. Нунын дек лишемаш йӖным гына кычал му.

Онай книгаг лудына, шун дене кӖршӖкым, кружкам ыштена, тирыш лўйкалаш, музейыш, кинош коштына, сарын геройжо-влак дене вашлийына, коньким чиен ўчашена. Школыш толын пурем веле — ваштарешем куржын толыт, корным огыт пу, йырым-йыр пӖрдыт: таче куш каена, мом ыштена?

Нина Павловна шкежат пионер пашам йӖратен шындыш, ик сборат туддеч посна ок эрте. Шинчеш пытаргыш партыш да куанен онча, воштыл колта, совыжым пералта. А кунам коньким чиен ўчашаш лектына, тудо, корно гыч корангын, келге лумыш пурен шогалеш: ош меж шовычым пидын, ош поргышкемым чиен. Ме куржталына, лумыш шунгалтына, кынелына да угыч куржына, ваштарешыже шогалын, рўж кычкыралына:

— Ни-ина Пав-лов-на, толза мемнан деке!

А тудо мыланна кидшым рўза, куанымж дене шинчаже йылгыжеш.

Мемнан дене пырля тудо кинош, музейыш мия. Икана типографийыш экскурсий лие, тымарте тушто иктат лийын огыл. Нина Павловнат ужмыжлан моткоч куанен.

Икана йоча-влак деч йодым:

— Кӧ планетарийыш кайынеже? Тольык честно.

Кидым нӧлтальыч, но чылан огыл, иктаж шым-кандашыже ыш келше.

— Тугеже куш кайынеда? — йодым нунын деч.

— Тирыш.

— Ну, йӧра... Тир гын тир. Вескана тирыш каена.

Нина Павловна мемнан кокла гыч эн тыматле ыле: кушко палем-дет — тушко кая.

— Лӱен ончыза, Нина Павловна!

— Мый ом мошто.

— Но, ужам, лӱен ончымет шуэш.

— Шуэш гынат, ом мошто.

— Ну, ончалза, тебе тыге пычалым налыда, прикладшым вачышкет энертет, тыге, тыге, тыге... Шола шинчатым петырет. Ужыда прицел вишым? Вот, вот, тыге ончыза...

Мемнан вуйна йыгыре, пидме шапочка йымач ӱпшӧ лектын, духи ӱпш шарла. Курокым кузе темдалаш манын, кидшым налам да... ик татлан шыпланем...

— Лыжганрак. Ида тургыжлане, пожалуйста, ужыда, ствол кузе лӱнгалтеш, пенгыдын кучыза. Ну!

Лӱйымӧ йӱк шергылт кайыш. Нина Павловна пычалым кидше гыч кудалтыш. Йоча-влак рӱж воштылыт. Мишеньыште эсогыл ик удыралме палат уке. Тудо шкежат воштылеш да ойла:

— Да ну тендам!

А шинчаже чолгыжеш, кумыл нӧлтын ончыштеш.

Ноябрь тӱнгалтыште, пайрем вашеш, первый гана Шкетан лӱмеш театрыш тарванышна. Билетым кок арня ончычак налме, но йоча-влаклан кум кече ончыч веле каласышна:

— Тебе вучымо пиалда толын шуо. Кум кече гыч театрыш каена, ош тувырым мушкын, гладитлен ямдылыза, йолашдам эрыктыза.

Нуно йывырген коштыт, каже кечын йодыт: «А театрыш каена?... Спектаклым отменитлен огытыл?...» Юмылан тау, театрже мӱндырнӧ огыл. Школ гыч лектат, да Гоголь урем мучко йолын Какшан велкыла кайыман. Тӱн почтамыт воктечын Совет уремыш вончет да Карл Маркс уремыш логалат. Урем лукушто кок пачашан кугу пу пӧрт, вес могорышто Марий кугыжаныш театр шогат. Театрже Шкетанын лӱмжым нумалеш, а такше Чавайн тыште шукурак ыштен, сылнымут пӧлкам вуйлатен, шкенжын пьесе-влакшым шындылын.

Ме театр дек лишемына. Нина Павловна ончылно, вара йоча-влак строй дене ошкылыт, мый почешышт машинам шекланен каем.

Театр! Пу дене ыштыме гынат, кумылым садак кўшкыла нӧлта. Подъезд тул дене волгалтеш, вургем кудашме вер вўд пӧрдемла шолеш, иктышт кудашыныт, весышт черетым вучат. Луымшо номеран школ гыч толшо ўдыр-влак, воштончыш воктене шогалын, ўпыштым, платъыштым тӧрлатылыт, а мемнан рвезына-влак воктенышт пӧрдашат тўналыч: ўппунемыштым шупшкедылыт, шўкедылыт!..

Мемнан верна шолла велне, пытаргыш ныл рат. Визымше «а» класс таче яндар шўргвылышан, ош тувыран. Иктышт программкым кыжгож кучылтыт, весышт верыштым вашталтылыт, камвочшо номерокыштым йол йымалне кычалыт.

Ме Нина Павловна дене пытаргыш ратыште йыгыре шинчена. Таче тудо мылам палыдыме у платъым чиен, брошкым пижыктен, вес причёским ыштен, вургем кудашме верыште туфлыжым вашталтен лекте. Пулвешыже шўштӧ кылан сумкам пыштен. Кужу кылжым копа йыр икмыняр гана пўтыралын.

— Сумкат куржеш шонет мо? — манам да кылжым шке декем шупшылам.

Тудо воштылеш да кылжым мӧнтеш шупшылеш.

Онгыр кумшо гана йынгыртыш. Залыште тул, иземын-иземын, чылт йомо. Лач оркестр вынемыште гына йошкар тул йўла.

Музыка шокталгыш, шовыч почырто. Артист-влак сценыш куржын лектыч. Нунын коклаште ўдырамаш пӧрѐным модын ончыктылеш. Йоча-влак тунамак пален налыч: «Тиде рвезе огыл, ўдыр...», маныт.

Мый чыла ужам, чыла колам, но ушыштем икте веле. Сумка кылжым виянрак шупшылын, кидшым лишемдем. Мый йӧратыме нерген Стендалын трактатшым лудынам да шарнем, мо тугай ўдырын кидшым кучен, шинчашкыже ончен шинчымаш. Кертам мо тыге ыштен? Эше ик гана сумкажым шупшылым — теве кидше, шокшо, лывырге... Ме шыпланышна. Шўмем кўлтка. Вучем, мо лиш? Вачына дене ушышына.

Антрактыште тудо залеш кодо. А мый йоча-влакым буфетыш нантайышым.

Кокымшо кыдежыште вернам вашталтен шична. Лўдде кидшым налым, изиш лиймек, кормыжталым. Тудат тыгак ыштыш. Ўшанаш лийдыме. Могай пиал!

...Спектакль пытыш. Уремыште ночно лум лумеш, йўр йога. Йоча-влакым илыме верышкышт ужатен коштмо годым нӧрен пытышна. Ынде Нина Павловнам ужаташ кўлеш. Ме вашкена: южгунам куржынат колтена, шўлештылына, воштылына.

Теве тудын пӧртшӧ. Ме подъездыш куржын пурена, пальто гыч

ночко лумым почкалтена, упшым налын рўзалтена. Тыште ик вудака лампе веле йўла, воктечет эртен кайышым пален от керт. Пиалешна, тошкалтыш ден вольшат, кўзышат ыш лий.

— Кае мўнгышкет, — оила тудо. Мый тўсшыMAT ом уж. — Урок-лан ямдылалташ кўлеш.

— Каем, каем, — манам мый. — Чечас... Изиш гына...

Кылмыше кидшым кучен, шўлышем дене ырыкташ толашем. Тудо ўмбакем шыман онча.

Шып шогена. Вуйышто тўжем наре, векат, ныжылге мут, чонет почын ойло да ойло веле. Тудат иктаж-мом каласынеже, очыни. Но ме шып шогена, тыгодым кок шўмна веле кутырат... Тудо изиш корангеш да кужун шўлалта, вара санга йымач ончалеш. Да мый лўдын колтышым: могай йонгылыш лие, мом ыштен омыл? Тудо вуча, а мый...

— Ну, чыла. Кае, — шоктыш. — Пока.

— Нина Павловна!..

— Уке, уке. Мый кайышым.

— Ну, Нина Павловна! Ну, ик минутлан...

— Могай эше ик минут? Умылаш лийдыме улат! — тудо тошкалтыш дене кўзен кайыш.

Мый верешем шып шоген кодым. Мом ыштенам, могай титакем? Ончылнем йўршеш вес Нина Павловна, тирыште лўйкалыме годсо огыл, коньки дене мунчалтымына годым воштыл шогышо огыл, театрыште кидшым шуялтыше огыл. Шогем, кумык ончен, ом пале, мом ышташ.

Лектым да пычкемыш урем мучко куржын колтышым: тетла уке театрат, пиалат, лач ночко лум, йўр, мардеж кодыныт. Кызыт гына моткоч сай кумылем ыле, пиалан улам ыле, да трук чыла йомо. Молан?.. Кузе?..

3

Эрлашыжым рушарня лие, вара адак пайрем кок кече. Кузе мый йўсланен илышым! Шкаланем верым муын ом керт. Кажне минут тудын нерген веле шонем. Кузе ужмем шуэш! Кузе школыш кайышем шуэш!

Пайрем кечын, пычкемышалтмек, уремыш лектым. Кушко каяш? Конешне, палыме уремыш, кок пачашан пу пўрт могырыш. Коштым пўрт йыр шекланен, кокымшо пачашыште волгалтше окнам ончем — ала ваштареш шогалеш. Фортычко гыч мурымо, гармонь йўк шокта. Рвезе-влак тувырым, ўдыр-влак платтым чиен куржын лектедат. Подъезд омса почылтмо семын шўмемлан лу-у-уж лийын кая. Ала-могай ўдырамаш шкетын лектын кайыш. Тудо огыл? Мый тўткын ончен

кодам. ЙӖлем нӖрен, шкеже кылменам, папирос почеш папиросым шупшам. Уке, вашлияш пӖрен огыл.

Адак ик кече эртыш. Пайрем деч вара эрдене тул-дӖл денак школыш куржын тольым. Да мо первыяк шинчамлан перныш — омсамогырыш, мыйын пурымем ончышо тудын чурийже. ОмсадӖр пӖлемыште калык уке гаяк, лач иктаж кум-ныл ава омыкӖпа икшывыштан кудашаш полшат. Директорат, завучат эше толын огытыл.

Тудо, вачымбак пыштыме пальтож дене мыйым вуча, йокроклана. Куанымем дене теве кычкырал колтем. Кузе мылам сай тудым ужаш!

Но тыгодым тудо кынел шогале да писын кокымшо пачашыш кӖзен кайыш. Йырваш ончалым да мыят почешыже ошкылым, писын-писын.

Классыш пуршышжла поктен шуым.

— Нина Павловна!

— Уке, уке. Огеш кӖл! — шентек ончалде, кидшым рӖзалтыш. Да почешыже омсам петырыш.

Мый адак савырнен ончалым, коридорышто иктат уке, да классыш пуршышым. Пуста классыште тул йӖла. Тудо, пӖкеныш шинчын, шӖргыжым копаж дене петырен, Ӗстел ваштареш шинча. Пальтожо вачыж гыч волен каен. Мом ышташ, мый ом пале. «Нина Пав...», — маннем ыле да шым керт.

— Ой, юмыжат! — тарваныде пелештыш тудо. А вара мый декем савырнен? — Лек тышеч, лек... Молан толынат?

Ме изишлан шинчаваш лийна.

— Пожалуйста, — йодеш тудо, — кодо мыйым шкетемым. Вескана... Умылет, таче огеш кӖл.

Мый класс гыч лектым.

Вара икымше урокышто, нимом ужде, нимом колде шинчышым.

— Тый мо, черланенат? — Владик йодеш.

А мо лие вара? Вара туддеч изи серышым налым. Тетрадь кагазеш возымо. Серышым шке кучыктыш, бужфетыште, перемен годым. Тушто йытыран возымо: «Таче шым шагатлан паркыш мие. Мый арке воктене лиям...»

Шижам, тиде серыш деч пеш порыжым ит вучо. Но молан «Н.П» (Нина Павловна) огыл, а «Н» (Нина) возымо? Шкенжым мый дене иктӖр улмыжым ончыктынеже?

Шым шагатлан паркыш куржын мийышым. Тудо арке весмогырышто, пычкемыш верыште шога. Ноябрь кастене паркыш иктат огеш кошт: пычкемыш, ночко, йӖштӖ. Меат кӖргыш ыжна пуро.

Зонтик ден леведалтын, тудо асфальт корно мучко ошкылеш, мый пеленже.

Да трук вашкен, тургыжланен ойлаш тўнгале.

— Тылат вожатый семын вес классыш куснаш кўлеш. Эрла комсомол комитетыш заявленийым намиен пу. — Изишлан шып лие да вара угыч оила: — Мыланна пырля ышташ ок лий. Мый тылат — туныктышо, тый мылам — тунемше... Чыла ончычсо семьянак лийже — икте-весынам саламлена да чыла... Ушан мутым мылам таче пуэт, вес классыш каем манат...

Мый умбакыже колыштам.

— Тыге лучо лиеш, когылянат... — пентгыдын оила тудо.

Мый йўкым лукде шогем.

— Мутым пуэт мылам?

— Вес классыш мыйым огыт кусаре, — лўдынрак ойлем.

— Зоя деч мый шке йодам. Кусарат...

— Умылен ом керт тыйым, мом ыштылат?

— Тыге кўлеш... Ну, пуэт мутым?

Мый шып шогем.

— Кызыт чылажым умылтарен ом керт, но йодам, просто йодам тыйым...

— Конешне, чотак кўлеш гын... — маньым да тунамак ушышкем пурыш: — А кузе йоча-влакше?

Мый эсогыл пўжалт кайышым: кузе нуным кудалтен, вес классыш каем? Да тудлан ойлем:

— Лучо вожатый пашам йўршеш кудалтен каем.

— Тугеже мемнан пачашыш коштметынат чарнаш кўлеш, — чаманыдымын вашештен пуыш.

Тыгай неле шомакым колмек, мылам эше йўсырак лие. Ынде шонкален шогем.

— Нелеш ит нал. Чыла тидым вара умылет. Вара... Иктаж-кунам... — адак ешарыш тудо.

Тыгодым пычкемыш паркыште ала-могай йўк-йўан шоктыш.

— Ой, — лўдын колтыш тудо. — Каена тышеч!

Ночко лышташым тошкен, ме уремыш лекна. Кўртньё савар лукыш шумек, тудо каласыш:

— Умбагыже шкетын каем. Чеверын, — да ночко асфальтым тошкен каен колтыш.

Да... Трук мо лиймым умылыде шоген кодым. Но вара шоналтышым: вет мутшым мый дечем налде кайыш, а черетан пионер сбор визымше «а» классыште кок кече гыч лийшаш.

Зоя дек мый шым кае, иктымат сўрвален шым кошт. Визымше «а» классышкат эрлашыжым шым кае, перемен годынат тушко куржалтым чарнышым, эрдене урокыш вара ш кодын толым, кечыгут

тудым ужаш огыл манын шонен коштам. Но я вургем кудашмаште, я буфетыште шижде-годде вашлияш пернен, саламлалтын, тора гыч эртен каем. Ужам мый, мо лийын кайымыжым тудо шкежат ок умыло: неужели йодмыж дене тыге куштылгын келшенам?

Пионер сборым эртарыме кечын ўлыкӧ вошышым да вигак йоча-влак тўшка коклаш логальым. Нуно я Нина Павловна дек, я мый декем адак куржын толыт, чумыр коридорым петырен шынденыт. Лилипут-шамыч Гулливер йыр пӧрдмӧ семын койыт.

— Шып лийза! Шып лийза изиш! — кычкыральым мый, тўредме вуйыштым ниялткален, тупыштым пералтем. Вуем Нина Павловна могырыш савыральым, тудо мыйым тура ончен шога.

— Корным мылам огыт пу, — ойла тудо. — Можыч, сборым таче эртарен кертат? Кеч иктым?

— Эртараш! Эртараш! — кычкырал колтыш возымше «а».

— Да ида лўшкӧ тынаре, — ойлем нунылан. — Шып лийза! Сбор лиеш!..

— Ура-а-а! — шергылт кайыш. — Сбор лие-еш!

Да тургыжланыше йоча-влак икте почеш весе классыш пурен кайышт.

— Теве ужат, — ойлем Нина Павловналан. — Кузе нуным кудалтен кает? Нунын титакышт уке.

— Гм... — ыштале тудо да писын классыш пурен кайыш.

Сбор тўналмек, тудо пытаргыш партыш пурен шинче. Тетрадь-влакым луктын пыштыш да тергаш тўнгале. Ынде ончынем ўлык сакыме тудын ош вуйжо, шоягоремысе ярыман ўпшӧ веле коеш. Тиде ўдырамаш верч чумыр ўмырем пуэн кертам!

4

Какшан сер. Кас велеш йўштӧ талышыш. Йошкар кече кўртыгорно вокзал шентелан возын йомо. Икымше номеран мончан тўныкшӧ гыч шем шикш, тулойып дене варналтын, кўшкӧ кўза да эркын Какшан гоч Ширяйково могырыш ийын кая. Йол йымалне лум шагал. Ме энер сер дене мӧнтеш-оньыш коштына.

Мыланна йўштӧ огыл. Ошкылмына годым икте-весынам шўкедылына, вара, шогалын, шўргывылышнам пўжалтше кид дене ырыктена, воштылына. Тудо сумкажым вачеш сакен кая. Мый газет дене пўтыралме тетрадь-влакшым авоськыш пыштенам.

Мо нерген кутырена, молан воштылына — шкежат она пале. Мыланна весела. Молан манаш гын, чонлан ласка, пуста энер серыште ме коктын гына. Кушко каена — шкежат огына пале.

Коштна-коштна сер мучко да ыраш мончаш, омсадўр пӧлемыш,

пурен шогална. Тыште калык шуко, черетыште шогат: иктышт пӧрӧен але ўдырамаш пӧлкаш пураш вучат, весышт, йошкарген да пӧжалт пыгыше-влак, буфетыш вашкат. Нина Павловна сумкажым да пижер-гыжым мылам кучыктыш да телефон дене ойлаш тўнгале. Кидше ден рўзкален, провод вес мучашыште колыштшылан ала-мом пеш ойла, мыйым ончалеш да шыргыжалеш, вара адак кутыраш пижеш.

Монча гыч лекна. Кужу савар мучко кайышыла тудо ойлаш тўнга-ле, кузе тиде савар воктене первый гана мыйым ужын.

— Кунам? Кузе тыге? — йодын колтышым.

Тудо каласкалаш тўнгале:

— Сар деч вара тиде савар мучко самырык пушенгым шындылаш тўнгальыч. Теве нуно, иланен шушыжо, кылмен, чытырен, кызытат шогат. Нуным ме шке шынденна, субботникыш шуко шўдӧ тунемше кольмым, товарым, ножовкым налын толынна ыле. Мый тиде кечым раш шарнем, — умбакыже ойла Нина Павловна. — Ме утен каен йы-выртенна: школыш она кае, урокым ямдылаш огеш кўл. Тыште шуко палыдыме рвезе, ўдыр-влак улыт, ме кутырена нунын дене, мыска-рам ыштылына, воштылына. Вот тунам тыйым, шымше але канда-шымше классыште тунемшым, первый гана тыште ужынам...

Ом пале, могай амал дене тудын ушешыже кодынам. Каласкален лекмекше, мыйынат ушышкем пурыш: чынак вет, шовычым пидды-ме тудын вужга ош вуйжым мыламат ужмыла чучеш. Кўлеш вет, кузе шукертак тиде лийын.

Тиде шошо деч вара самырык-шамыч сылнештарыме Какшан серыш лекташ тўнгальыч: шкетын, тўшкан, мужырын. Тыште икте-весым йӧратыме нерген чоным почын луктыныт, тышке палыме лияш коштыныт, нершовычым, серышым йомдареныт, поген налыныт. Тыште кредалыныт, кўзанўштӧ дене икте-весыштым лупшеныт, та-макым ача-авашт деч лўдде шупшыныт, а ўдыр-влак, тўрвыштым чиялтен, вошткойшо вичкыж чулкам чиен толыныт. Шуко молыжат тыште лиеден. Шке шинчам дене ужынам.

Икана, тышке толмек, ме Нина Павловна дене савареш возы-мым иканаште ужна: «Кир! Намысет уло? Ме — влад денак». (Кир — тиде мыйын лўмдылтышем.) Мый йошкарген кайышым. Тудлан ку-зежым-можым умылтараш перныш. Кушто йомын коштмем, кӧ дек шўмешкымом рвезе-влак палат, нуно уверым директор декат шуктен кертыт. Нина Павловнат пытартыш жапыште моткоч лўдын коштеш. «Тыят югзунам изиш шеклане, йолташет-влакым йӧршеш ит кудал-те», — ик гана веле огыл ойлен ыле.

Кудалташыже нуным мылам нигузе огеш лий. Ёмаште Команди-рын (Солянин Петрушын) шочмо кечыжым палемдыме годым шо-

лып обществом ыштыме нерген шомак лекте. Чыланат шинчам карен, пылышым шогалтен колыштына. А Петруш кынул шогале да чаркажым нӖлталын каласыш: «Тетла тыге илаш огеш лий, йолташ-влак! Ужыда, мо ышталтеш элыштына, сандалык мучко, могай кугу событий-влак лиедат. А ме эсогыл онат шоналте, кузе нине событий-лаште шкаланна верым муман...»

Колыштына тудым да титакан улмынам умылаш тыршена. Чынак, могай надырна мемнан элнам вияндымаште? КӖртнӖ пудыргым погымаште? Сарыш ме ыжна шу, танкым чарен шогалтымашыш але траншейым пургедаш ыжна логал. Мо кодын? Культур поянлыкым тунемын налме гына кодын. Чернышевскийын девизшым шарналтышна: «Кунаре айдем кугун тунемше, тунаре обществолан тудо пайдале». Уставым ямдылен, членский билетым кид дене сӖретлен лукра.

Чыла тидым ӓмаштак ямдыленна ыле, ик-кум-ныл докладым колышт лекна, но вара шошо тольо, экзамен лишеме. Шыжым сайынак пижаш шонен пыштышна.

Теве тольо тудо — шыже. Мый ик занятийшым шым кае, весыш, кумшыш... Саварешат серкалаш тӓнгальч. Шолып обществе нерген ынде Нина Павловналан каласкален пышышым.

Колышт лекмек, тудо трук тургыжланен йодын колтыш:

— Иктаж-кӖ пала обществода нерген?

— Уке, — воштылалым мый. — Тудым вет шолып ыштыме.

— Вот-вот... Тыланда кызытак, умылет, тачак чарнаш кӖлеш. Тиде модыш огыл!

— Да мо тугае?

— Те, чынак, йоча гай улыда. Палет, мо лийын ик школышто? — тудо школ номержым каласыш. — Туштат рвезе-влак ала-могай шолып организацийым ыштеныт, пырдыжгазетым луктеденыт...

— Да мо вара?

— Мо лийын? Чылаштым паша гыч кожен луктыныт, директорым, завучым, класс вуйлатышым, парторганизаций ден комсомол организаций секретарьым... А икмыняр рвезым кучен нангаеныт... Кызытак тидым чарнышаш улыда, тиде пеш лӓдыкшӖ паша, пеш серьезно, Кир... Нимогай устав, программе, нимогай членский билет! Юмо гай лийза, кудалтыза тыгай койышдам!

Тыге азапланен ойлен шогыш, а мый умылен ом керт, могай тудын амалже.

Рвезе-влак дек мый, конешне, шым кае. Коктын сер мучко мутланен коштна. МӖнгеш толшыла савареш возымо адак шинчалан ло-

гале: «Кир! Намысет уло?..» Да мый Нина Павловналан мутым пуышым: рвезе-влакым садак ом мондо.

Но вара кече почеш кече чонештен эртыш. Иктым кутырен налына, весым ыштена. Рвезе-влак дек шуаш ыш лий. Тыге ик рушарнян Куяр станцийыш каяш шонен пыштышна.

Эр, шым шагат, эше пычкемыш. Кўртныгорно вокзалыште гына тул йўла. Ме поездыш шинчына, а шкеже нигузе умылен ом керт, кузе тыгай компанийыш логалынам: Нина Павловна деч посна каяш Любовь Петровна, тудын палыме Гена йолташыже, кужу да вичкыж капан офицер, мыйын Петрушкин Санюкем да тудын Тамара кувайже.

Тамара ала-кузе Любовь Петровнам пала улмаш, а Любовь Петровнан ача-авашт Куярыште шукертсек илат, пёртышт, садышт уло, волькым кучат, воктене чодыра. Сурт воктене лум пургыжым оптен шындыме, йоча-влаклан мунчалташышт изи курыкым ыштеныт...

Ме яндар, шокшо пёртыш толын пурышна. Мемнам Любовь Петровнан аваже, самырык кўжгемшырак ўдырамаш, вашлие. Пёрт кўргыштö шөр ўпш шижалте. Вургемнам, йолчиемнам кудашна, да носким чиен коштмыжым первый гана ужын ончем.

Вара эр кочкышым ыштышна, уремыш гуляяш лекна. Саня ден Тамара ече дене кайышт, а Любовь Петровна издер дене курык гыч мунчалташ манын, йоча-влак дек лишеме да йодеш:

— Тендан дене пырля мунчалташ лиеш? — да ик издерыш, йолжым шуялтен, волен шинче. Туп гычше Гена тудым шўкале да Любовь Петровна мунчалтен кайыш. Гена почешыже куржо-куржо да лум пургыжыш сўмырлен возо. Калай ластыкеш шинчын, меат волен кайышна. Мо ышталте тыште, ўлнö? Ме, йоча-влак, пий, издер, Любовь Петровна ден Гена — чылан ик тўшкаш чумырген, лум пургыжышто киена. Любовь Петровнан ўпшым, шўргыжым лум петырен, кидшым шаралтен, тудо комдык кия, утен каен воштылеш. Куаныше пий оптен-оптен тёрштылеш. Нина Павловна пушкыдо лумышто ныл йола шога, кидшым лукташ толаша, мый упшем йомдаренам. А курыкеш шоген кодшо йоча-влак тёрштылыт, кычкыркалат. Гена совым кырен воштыл шога...

Лумышто кийымына годым ме шўргына дене тўкнышна. Лўшкымö коклаште шупшалашат лиеш ыле. Тудо лумышто луштырген кия, воштылеш, лекташ ок вашке, пуйто ала-мом вуча.

Но мый шым тошт. Кузе тыге? Вет тудо туныктышыс. Да эше ег ончылно!

Вара кечывал кочкышым ыштышна, изиш подылна. Любовь Петровнан ачаже комбым жаритлен. Саня дене когылянна изирак чаркаш темышт.

Ўстелтөрыштө чылалан пеш весела ыле, кажныжын чевер чурыйже тулла йўла.

Любовь Петровна трук мыскарам мыйын да Нина Павловна нерген ыштылаш тўнгале.

— Люба! Ну, тыйым!.. — каласыш Нина Павловна да йошкарген кайыш.

Но компаний тидым шижын ыш шукто, кажныже, икте-весым пашымлен, шке шонымашыжым каласаш тырша. Аракан тыгай вийже.

Мыланна тидыжак веле кўлеш.

Кас велеш поездыш лекна. Ме нылытын каена: ме Нина Павловна дене да Саня Тамара кокайже дене. Любовь Петровна ден Гена станцийыш ужаташ лектыч. Нуно йўдлан кодыт. Молан кодыт — мылам раш. Нуно эр поезд дене пашаш эрлашыжым мийышаш улыт.

Вагоньшто калык лынг. Ме тамбур воктенысе изи купеште икте-весе дек ишнен шогена. Пурышо-шамыч мемнам я ик могырыш, я вес могырыш шўкалыт. Ойырлаш огыл манын, Нина Павловнан кидшым налым, Йошкар-Олаш шумеш шыпак йгыре шогышна...

5

Адак тудын пөртшө, палыме подъездше. Вудака лампе, пырдыжеш пижыктыме почто яшлык-влак. Тудо, шентек чакнен, тошкалтыш дене кўза, мый, кыдалжым ондалын, почешыже кўзем. Ик кидше дене перилым кучен, вес кидысе ик парняж дене сангам тўкалтылеш:

— Кае! Кае! Кае!

Шкеже воштылеш, а мый коршангыла пижынам, кыдалжым ондал шынденам да ўлыч кўшкө ончен кўзем.

— Кае, манам, кае, кўлан ойлат?

Кўярыш мийымына годым тудо кўчык ужгам да портышкемым чиен ыле. Таче ўмбалныже сур шўшан пальтом да меран коваште гыч ургымо ушшым ужам. Пеш онгай коеш! Ўдыр дык ўдыр. Тудо пачаш-пачаш ойла — «Кае», а мый вуем рўзкалем: «Уке, уке, уке...»

Тыге кокымшо пачашыш кўзышна, анысыр окна воктек толын шогална. Уремым ужмет шуэш гын, пўгырнен, иягше янда вошт ончаш кўлеш. Тудо, пўгырнен, окнаш ончале да чара окнаянакыш шинче.

— Каналтем изиш, а тый шого, — пелештыш тудо да воштыл колтыш.

— Ондалышыч аман... Ах, тый тыге! — да воктекеже шинчым.

— Тылат ок сите...

— Сита... Садак шынена!

Окна петыртыш, кокымшо пачашыште лампе ок йӱлӱ, пычкемыш, парням шуралте — нимо ок кой. Ме пызнен шинчена.

— Ну, ораде улына, молан кӱзышна пычкемыш пачашыш? — ала мылам, ала шкаланже ойла тудо.

Мый, нимом пелештыде, кидшым налым, тудын кидшым ынде палем. Кормыжтем тудым, ниялтем...

— Ну, пожалуйста. Пожалуйста... — шып ойла тудо пылышем воктене.

Мый тудым ом колышт. Пӱгырнен, кидшым шупшалам, кажне парняжым...

Коктынат келгын шӱлена. Кидна мом ышташат огыт пале.

— Ой, Юмыжат! — келгын шӱлалтыш тудо. — Мо тиде тыгае?..

— Нина Павловна, — ныжылгын, шыматаш тыршен ойлем. —

Нина Павловна, шич тыгерак...

Вачыжым ондалам, согажым, вара шӱргыжым ниялтем. Вуем пӱрдеш, ийын кайымыла чучеш, шинчам петыренам, кушто улмем монденам. Адак ик гана шӱргыжым, шӱйжым ниялтышым. Трук тудат вуйжым нӱтале, онгышкем пыштыш, Юмо серлаге, нигунам тыгайым ужын омыл. Мочоло тыште ӱшанже, ныжылгылыкше, юмончылно, тебе шортын колтем. Кузе сай! Кузе чонлан шокшо!

Тебе тудо вуйжым эркын нӱтале, шӱргына, сантана дене пызнышна, шӱйжым ондалым, тудат шӱем ондале. Шӱм кӱлтка, тебе тӱрштен лектеш. Тӱрвына ушнышт... Кап мучко ала-могай умылаш лийдыме шижмаш каен колтыш, вуй гыч тӱнгалын, кап мучко, пуйто ушдымо лийым. Нина Павловна мыйын тӱрвемым чо-о-от шупшалеш, капемым чо-о-от ондалеш, шке декше иша. Мыят ишем. Онжо пушкыдын чучеш. Мо тугай? Ушем каенак огыл дыр? Первый гана вет ӱдырым шупшалам. Товатат, уш каен! Пӱтынӱ тӱням монденам. Шинчалан нимат ок кой. Ала ӱлнӱ подъездыште шогена, ала кокымшо пачашыште, окнаяныште шинчена — кушто улмем ом пале. Ала мланде ӱмбалне, ала кава помышто...

Ала-мо тугай, пешак сылне! Сылне деч сылне, мотор деч мотор. Илышым мый монденам. Чонем ӱдыр чоныш пурен! Ӱдыр чон мыйыныш пурен мо? Ӱдырын капше тугай леве-леве, тыгай левым мый нигунам шижын омыл, пуйто кава гыч ош пыл волен, леве вӱд дене, волен, мыйым чывылта. Уке, мый ом пале, мый коленам...

Уремыш лектым да шогем: яндар шӱлышым налын, вийым погем. Кидем-йодем эше чытыра, но тиде пиалан чытырымаш. Кидем ӱпшынчам: тудо Нина Павловнан ӱпшыжӱ, шӱргыж семын пеш тамлын ӱпша. Ошкыл колтышым, но кушко каем, ом пале, Карл Маркс

урем дене музыкальный школ деке лишемым, мӧнгеш савырнен, Гоголь урем дене почто могырыш, Совет уремыш лектым. Ик енгымат шым вашлий. Ола ласкан мала. Мый гына шкетын шкевуя. Ала-кушеч кок милиционер лектын шогале.

— Эй! Тол тышке! Мом йӧдым перныл коштат? — кычкыралме йӧк шергылте.

— Мый мӧнгышкем каем, мӧнгышкем! — мӧндырчак кычкырем да корно гыч лишыл кудывечыш куржын пурем.

Нунын дене вашлиймем ок шу.

Мыйым Мачекин шке декше ўжын пуртыш. Завучын кабинетше кокымшо пачашыште, шыгыр пӧлемыште. Окна воктене письменный ўстел, ўмбалныже ужар абажуран лампе. Тамак ўпш нерым чыгылта.

Ўжын кондымыжым шукертсек вученам: «кокытан» отметкем погынымым шижам.

— Те кузе тыге эрыкым шкаланада пуэн улыда? — йодеш завуч. — Чыла предмет денак кумытан да кокытан веле. Кузе тидым умылаш? Луымшо классыште тунемметым монденат? Вет экзамен! Зрелость аттестат!

Тудо ўстел воктене шинча, мый ваштарешыже вуйым сакен шогем. Завуч ончылно почын пыштыме класс журнал кия.

— Ну! Кокымшо чырык, умылет, мучашыш лишемеш. А тыйын два, два, три, три, два! Могай общий отметкым шындаш, умылет?

— Мый тӧрлатем, Семен Ильич...

Тудо мыйым ок колышт:

— А тиде? Два, два! А?... Кум урокышто лийын отыл... Эше занятийым кодымо... Адак два!

— Кушто, кушто? Кушеч тидыже? — мый ончыко тарванышым. Тиде двойкыжо лийын огылыс! Кушеч тудо? Онгай! Тидым терген налам!

— Эше тергаш шонет? Контролёр могай лектын! — умбакыже ойлаш мылам ыш пу. — Окмакланен коштман огыл. Ато шкендым утыждене кўшкӧ шындылат. Мыняр гана замечанийым ыштыме ўпетым тўредме нерген. Коштат монак семын! Школ — монастырь огыл. Умылет?

— Мый первый классыштак омыл...

— Кудалте тидым... Первый, первый огыл, а пока школышто тунемат. Вует, очыни, весе нерген шонкала!..

Ага, раш... Двойкылан кӧра веле огыл ўжын конденат. Мом ончылгоч ямдылен тудо? Могай «пӧлекым» кучыктынеже? Мом пален налын? Таклан огыл Нина Павловна туддеч чот лўдеш.

Мачекин ик парняж дене журналым йырныкын шўкале, пўкен энгертышыш комдык энгертен шинче. Пачке гыч ик сигаретым луктын, мундштукуш чыкыш да тулым пижыктыш. Мыйынат шўвылем лекте.

— Пукшат, йўктат, чиктат тендам, умыледа, тунемашда чыла йўным ыштат, — умбакыже ойла завуч, — а те орен коштыда... Могай пионер пашам визымше «а» классыште эртарет?..

Вот мо улмаш? Тидымат пален налыныт. Тыгай успеваемость... да пионер паша... Двоечникым пионер пашам ворандараш шогалтеныт! Пеш онгай! Значит, тыге... Пионер паша гыч тыйым корандена. Кужу ўпетым тачак пўчкын шу. Айдеме чыла шотыштат мотор лийшаш: вургемжат, шўргывылышыжат, көргө шонымыжат!..

Уке, Мачекин, тый чылажым эше от пале. Сандене Нина Павловнам, ончылгоч шижтарем, утараш кўлеш.

— Тыйын тўн пашат — тунемаш! А тый мом шонен коштат?

— А мом? Мом шонен коштам? — ом чакне.

— Вот тый дечет йодам, мом шонен коштат? Пионер паша гыч тыйым корандена, тидым тылат ойлышым. Колат?

Шўмем волен кайыш.

— ...а умбакыже ончена, могай тушто эше амал уло...

— Молан пионер пашаже тыланда? Ёрат веле. Тугеже вопше школым кудалташ перна! — шкежат ом пале, кузе тыгай шонымаш вуйышкем пурыш.

Завуч шекланен колтыш. Тунам кугурак класслам кудалтен кайымылан школ вуйлатышым чот вурсат ыле. Мый тидым шижим да Мачекинын умбакыже мом ыштымыжым вучен шогем.

— Кузе тыге? Молан кайынет? — лўдынрак йодеш тудо.

— Да пеш кўлеш тыгай школышто тунемаш, — ёрдыжкё ончен ойлем тудлан. — Эсогыл активистым пионер паша гыч поктен луктыт... ВЛКСМ горком тидым пален налеш гын...

Ойлымем трук умылаш лийдымын чарнем да йышт тудым ончалам.

— Уке, уке... — мундштукшым ломыж атыш содор пыштыш. — Умылет тый, кузе луймшо классым кудалтен кайыман? Тунем пытарашет пел ий гына кодын.

— Пашаш каяш кўлеш, — ойлем тудлан. — Авам черле, теле гоч вакшыш гыч ок кынел... инвалид документым налын ок керт...

Ойлем тыге да ёрын шонем, кушеч тыгай фантазийже лектеш? Но ынде чарнен ом керт:

— Йолжо тудын... пыкше коштеш. Шўжаремат черле... Латныл ияш — бронхит...

Чыла тидым, конешне, шойыштам. Авам черле огыл, кок верыште пашам ышта, а шўжарем йоча спортивный секцийыште гимнастике дене знаиматла. Терген налаш тидым неле огыл, ик шагатат сита, но мый палем: тергаш иктат ок кае. Сандене мый шояклем да шояклем. Тыге шке тушманем пуламырыш пурташ шонем.

Мачекин парняж дене ўстелым перкален шинча: ўшанаш тиде рвезылан але уке. А мый утларак веле шойышташ пижым:

— Эмым налаш окса уке... Чыла мыйын ўмбалне... Ме вет ик изи пөлемыште кумытын...

— А ачатше?

— Сенгымаш кече деч вич кече ончыч колен... Прагам штурмоватлыме годым... (Чынжым каласем: ачам Белгородым налме годым герой семын колен.)

Адак йодышташ ынже тўнгал манын, мый тудым ончылтышым:

— Молан школыш перныл коштам, шонеда? МӖнгыш йолым пыштымем огеш шу... Больнице, госпиталь — керек-кузе ман... Тыште кеч йолташ-влакым вашлият, чоным почын кутырет.

Завуч ала-мом йоднеже ыле, но мый, тудым ончылтен, каласышым:

— Шканемат пешак жал. Но школ гыч каяш перна...

— Н-да, — Семен Ильич кынел шогале. — Вот тиде увер! Чынжым огыт пале, а ойлыштыт...

— Мом ойлыштыт?

— Да уке, тиде так мый ойлем... Да... да... Ну, тыгай ситуаций гын, мом ыштет? Ешлан полшаш кўлеш. А содык, умылет, пеш жал. Луымшо класс, кеч-мом каласе... Тудым пытарашак тырше.

— Каем ШРМ-ыш, кастене тунемаш тўнгалам.

Завуч шўргыжым куптыртыш: кастене ыштыме школым олаште йӖратен огытыл. Тыште келге шинчымашым пуаш кўлешан йӖн лийын огыл.

Чеверласаш ямдылалтын, мыйым ончале. Ме шинчаваш лийна, да тудо оила:

— Тыгай отметке дене вес школыш тыйым огына колто. Ончыч двойкетым тӖрлате, тунемаш сайынрак пиж... Кўлеш гын, польшышым пуэна.

— Нимогай польш ок кўл. Мый шке... чыла тӖрлатем.

— Ну! Ну! Палем... уста улметым. А ме шоналтена, кагашен лектына, кузе умбакыже... Кайыза классыш!..

Школышто мо ышталтеш, тунемше-влак тунамак пален налыт. Кечыйол дене волгалтше коридорышто Влад вучен шога. Мый тудым куанен вашлийым.

— Ну, кузе! — йодеш Влад.

— Да так! Двойко шотышто. Да эше түрлө кутырымаш лекте...

Кастене ме Нина Павловна дене вашлийна. Парк мыланна шылын утлымо верыш савырныш. Тыште иктат мемнам ужын ок керт. Чыным каласаш гын, тиде кечылаште пуйто лұмынак йўштө кече шогыш. Но йўштө мыланна экшык ыш лий. Пурена эн мўндыр лукыш, пытартыш тентыл дек, ик ганат ик егат воктечна эртен ыш кае.

Нина Павловна пеш чот лўдын. Кузе завучым ондален моктаны-мем колыштмыжат ок шу. Мачекин дене кутырымем уэш-пачаш раш, тўрыс каласкален пуаш йодеш.

— Мый паленам тидым, ончылгоч паленам, — пачаш-пачаш ойла тудо, — шолып паша кунам-гынат тўжвак лектеш...

— Лыплане, Нина, — ойлем тудлан. — Завуч сайынже ок пале, уке гын тудо ок мутлане ыле.

— Уке, уке, — вашешта тудо, — мый шижам тидым, чонем шижеш... Таче огыл гын, эрла ала-мо лийшаш. Вашлияш тетла мыланна ок кўл, умылет тый? Чарнаш кўлеш мыланна... Палем мый: пеш шучко азап мемнам вуча.

— Лыплане, манам, колат? — ойлем тудлан, — ну, мо тый, Нина?

— Уке, тый от умыло! От умыло чылажым!..

— Ну, йōра, кузе шонет, мом каласет, тугак лийже... Мый, чынак, школ гыч каем. Йōра?

— Мыйын верч? Тый мо? Такат чыла илышетым локтылынам, чыла... Мый титакан улам, мый гына... Ой, кидет могай йўштө! Кылмен черланет. Мом мый ыштылам?

Ик минут гыч икте-весе дек ме ушдымо лийше семын кержалтына, пуйто ала-могай осал енг-шамыч мемнам йōршеш ойырен нанга-яш толыныт. Шогена ондалалтын, а тудын шинчавўдшө шўргө мучко йога, мый шупшалам шўргыжым, тўрвыжым, шокшо шўйжым...

Шола кидем тудын кўчык ужга шокшыштыжо кучем, тушто кидем шо, а тудым ондалше пурла кидем чылт кылмен. Кылмыше кидем тудо шке кидышкыже налеш, йыгкала, шокшо шўлыш дене ырыкта, вара, логар йымакше пыштен, ужга сога мучаш дене леведеш.

Мый шыпланышым. Паркыш толмек, тыште эре ала-мо тугай лиям. «Тиде — мый?» — шкемым тергем. А тиде — тудо, Нина Павловна? Икымше сентябрьште школ пōртөнчылно шогышо мотор ўдыр таче воктене шога. А кызыт тудым шупшалам, «Нина, Ниночка», манам, кидем шокшо шўйжө воктене кучем, а тудо, жапын-жапын темдалын, ишен шога. Шўмжө кырымым шижам, чўчкыдын шўлышыжым колам.

Адак икте-весеынам шупшалына. Ме чыла монден улына.

Но мемнам тургыжландарыше йодыш-влак — Нина Павловна дене кылым кучызем, двойкылан тунеммем да тылеч молат — нигушкат каен огытыл, варарак пудешталтше мина семын чоныштына илат.

— Уке! — шкенжым кучен кертде, тудо шып ойла. Ёпшӧ шаланен, шовычшо рончалтын. — Уке, уке, шӱмбелем!

— Нина, Ниночка, мом тый ойлет?

Мый Ӗрын шогем. Мом ышташ, ом пале. Кидем лукнем — огеш пу. Тӱрвем дене шинчавӱдшым нулалнем — вуйжым коранда. Но ик жап гыч тудо шке пеш виян шӱем ӧндал шындыш да пылышышкем шып ойла: «Уке, уке, уке...»

Да вара трук мыйым шӱкале, шкеже шенгек чакнен шогале.

— Ой, могай шучко, — ойла тудо, — кузе лӱдам...

Чытырыше кидем дене папиросым луктам да тулым пижыктем. Икте-весеынам огына ончо. Тудо вашкен ӱпшым тӧрлатылеш, шовычшым сайынрак пидеш — ончет, корныш лекташат ямде.

Мо лие мемнан дене кызыт? Молан трук чыла вашталт кайыш? Кушко йомо куан кумыл? Пуйто неле пызырыктыш темдале. Ӱмбакшат ончалын ом керт, ойленат ом керт. Уке, чыла мӧнгеш пӧртылташ икмыняр жап кӱлеш...

Ме тарванышна. Тудо пижергыж дене пушкыдо лумым удырал нале да шӱргыжым туржеш. Изииш ончылнырак кая. Мый хром кемым чиенам, почешыже чӱчкыдын тошкен каем. Молан чӱчкыдын? Йӧлем чот кылмен, ырыктынем. Кемже пеш мотор, йылгыжше гынат, ий гай йӱштӧ. Ачамын кемжым шыже марте авай, мешакыш пыштен, переген илен. «На, йӧлет ынде кушкын, ачатын гаяк», — каласыш тудо Октябрь пайрем вашеш. Вот коштам кажне кечын ачам деч кодшо кемым чиен, шыжымат, телымат.

Понар деке лишемна. Тудым эртен кайышна да адак пич пычкемышыш логална. Нигӧат уке — енат, пият. Тыште ме ойырлышаш улына.

— Тетла вашлияш огына тӱнгал... Умылет? Огеш лий!

Мый кужун шӱлалтем. Тыге ойлымыжым кажне кастене колам.

— Ой, Юмыжат... Молан иктаж-могай ӱдырым йӧратен шынден отыл? Гуляет ыле нигӧ деч, нимо деч лӱдде...

Мый воштылам.

— Ну, чынак! Ну, ит индыре мыйым. Ужат вет... Вием тетла уке... Мый нимат ом умыло... Полшо мылам! Ит тол тышке, а? Тылат урок-лан пижаш кӱлеш, нуным поктен шуаш... Колат мыйым? Ну мом шып шоget?

— Мый модын налынам тыйым.

— Мыскарам ит ыштыл, тугай жап огыл...

— Мый нигö дечат ом лүд...

— Ойлаш чыла лиеш. А вот мый лүдам. Мемнан коклаште нимат лийын огеш керт. Умылет? Ни-гу-нам!

— Ну, молан? Каласе, молан?

Тудо нимат ок ойло. Кужун веле шүлалта.

— Нина!

— Ну мо? Мо, мо? Мыйын шүмбелем! Тый эсогыл от пале, кузе...

Ме адак икте-весе үмбак кержалтына, шупшалына, йүштö шүргынам, түрвынам ырыктена. Мый öндалам тудым уло вием дене кыдал гычше, шупшалам, самырык капше лывырген кая... Коктынат тургыжланен шүлалтена...

— Эрла ит тол! Пожалуйста! Тыге тетла ом ке-ерт!.. Шижат, ом керт! Вуем пöрдеш...

— Ну, Нина! Ну, эрла, эрла веле. А вара сöрымö мутым пуэм...

— Вара от тол? Точно? Вара от тол?

— Точно, точно...

Мом ойлымылан үшанен, ме теве шортын колтена. Вет тентечат, ончыгечат.

Пычкемыш урем мучко мотоцикл кудал эртыш.

— Чыла, чыла! Эрла марте! Почешем ит мий! — шүргем эше ик гана писын шупшале да корно дене куржын колтыш.

Мый, изиш вучалтен, почешыже каем. Тудын тупшат ынде йомын, мыланемат вашкаш күлеш. Йүштö осал пийла пижын, могырлан вүд опталмыла чучеш, а йолем... Йолем уло гын? Уке, тыге ок лий, вашкаш күлеш.

Гоголь уремыш куржын лектым. Пургыжтышо поран корным үштын шынден. Южо вере сакыме понар-влак мардежыште лүнгалтыт. Машина, автобус огыт кошт, а корныенже иктат ок кой.

Чыланат шокшо пöртыштö улыт: кө шинча, кө лудеш, кө мала. Нунылан ме огына күл.

Чечас мием пачерышкем, шекланен изи пöлемышкем пурем да күртнö кроватыш везам, авам омыноа иктаж-мом йодеш да тунамак уэш мален колта.

Совет уремыш куржын вончышым, кок пачашан пу пöрт деке лишемым. Тиде пöртыштö, шарнем, радиокомитет верланен. Тышке Искандаровын, изи капан марий композиторын, хор вуйлаташ коштымжым у жынам. Таче тиде пöртыштö, ик пöлемыште, изи тул йүла: дежуритлат, витне.

Тышеч Карл Маркс уремыш лектым, Какшан энгер уремыш, Какшан энгер сереш шогалтыме савар мучко каем. Йолем нигузе ырен

ок керт, ик кид дене нерым петыренам, весыж дене кылмыше пылышем туржам, уке гын йўштат налеш.

«Кир! Намысет уло? Ме — Влад дене», — тыге савареш возымым шарналтышым.

Ой, Юмысерлаге, йолташем-влак дек урок деч вара кошташ чарнымемлан мыняр кужу жап эртыш. Можыч, Владик дек кызыт пурен ончалаш? А ачаже мом манеш: «Ораде-шамыч, мо кондыш тендам пычкемыш йўдым? Волгыдо кече ок сите, ужат!»

Ала Петрушкин Саня дек пураш, тушак малаш кодаш? Нунын бархат дене леведме диванышт коридорышто шога, иктат ок мале. Пеш сае да, авам кычалаш тўнгалеш, сырыктымем ок шу.

Тыге шонкален, шижде-годде Нина Павловнан илыме пӧрт воктек толын шогалыым. Шкежат ом пале, кузе тыге лие. Кокымшо пачашыште тудын кок окнаштыже тул йўа. Наверне, толын гына пурен. Уремыште мый тетла шоген ом керт, сандене подъездыш куржын пурышым. Батарей дек тупем ишен шогалыым. Изииш веле ырыкта гынат, чонлан ласка, шўмлан шокшо.

Тушто, кўшнӧ, йӧршеш йыгыре — тудо. Тошкалтыш дене кўзӧ, омсажым пералте, ўжын лук веле. Пураш огыл. Ўжын лукташ. Разве огеш лий? Тек мый денем пырля кеч пыртак лиеш. Мый ом керт шкетын.

Но огеш лий!

Молан, ом умыло, но палем — огеш лий.

Папиросым пижыктышым. Кидем чытыра. Шортын колташ веле кодын.

Лавыран, йўштӧ йолтошкалтышыш волен шинчым. Шинчем, туртын, пел шагат ала утларак. Могырем сўсанен-сўсанен колта.

Вер гыч тарванымек, тудын окнаштыже тул эше йўлен кодо. Ит мале, пожалуйста, лий мый денем!..

6

Мый урокышто шинчем да тудлан письмам возем. Уремыште, тентгече се мынак, лум лумеш, мардеж корным ўштеш, шемемше пушенге укш ик могыр гыч весыш лўнгалтеш. Классыште шып: ала нерен шинчат, ала Маргарита Ивановнан XIX курымысо руш литератур нерген тототлымжым кольштыт. Влад, парт йымак книгаг шылтен, ала-могай романым лудеш.

Письмам кужу, тентгече мом шонен коштмем кагазеш нигузе раш возен ом керт, ик шонымаш почеш весе, у шочеш.

Бнде визымше кече паркышкат, Какшан серышкат миен онал, лач школышто веле изииш ужаш верештын. Тудын аваже кылмен черла-

нен: температурыжо кўзен, коқыраш тўнгалын. Нина Павловналан эмым кычалаш, аваж воктене шинчаш кўлын. Сандене икмыняр кечылан мый шыпланышым.

Яра жапем шуко лекте: Влад дене коктын задачым решатлена, физикым «визытанлан» сдатлышым, литература дене ямдылалтым. Ик касым авам да шўжарем дене пырля мўнгыштў эртарышым. Да авам тунам каласьш: «Ужамат, чодыраште маскаже колен, мыйын эргым таче мўнгыштў». Шўжарем, йышт ончалын, воштыл колтыш.

Эрлашыжым рушарня ыле. Авам дене коктын мыланем портышкемым налаш эрденак пазарыш кайышна. Калык тўшка коклаште шўкедылын, кок шагат утла коштна, икте-весеынам йомдарена, адак вашлийына. Портышкем шуко, но тошто улыт. Мылам тоштыжо огеш кўл, а ужын акше моткоч шерге. Авам я икте дек пижеш, я весе дек, чолга койышым ончыктен торгая, калык коклаште «чонештылеш», шўргывылышыже йошкарген, ўпшў шаланен, шовыч йымач лектын. Милиционер-влак шўшпык дене шўшкалтат, шпана-влак шенгын коштыт, мо «плокан» кийымым ончыштыт. Ужалыше-влак кадыргылше рат дене шогат, ўзгарыштым йол йымалан кў газетеш, кў мешакеш пыштеныт. Мо гына тыште уке? Тошто вургем, у, фабричный отрез, кем, ботинке, портышкем, кўмыж-совла, атышўр, примус, патефон. Ужалышын ик вачыштыже пальто, весеыштыже платье але военный китель, вуйыштыжо шкенжын упшыж деч посна эше кок-кум упш, теркуш, картуз, кепке... Шогат пакчасе лўдыктыш семын кечыгут, эр гыч кас марте.

— Тендан эргыда? — авам деч йодыт, да тудо вашешта:

— Мыйын, мыйын, кўн эше!

Да мыйым ончыко шўкалеш, ўлыч-кўшыч ончалеш, вачем пералта. Енлан мыйым ончыктылаш тудо пеш йўрата. Кувай, чўчўньў-шамыч йылмышт дене тўгымыла ыштат, авайлан поро мутым ойлат: тый, маныт, шке эше самырык улат, а эргыч тыгае кушкын шуын.

— Могай тушто самырык! — кумылжо савыралтын манеш авам. — Мый кучылталт пытарыдыме улам! Марием деч самырык кодынам.

Чынак, яндар южышто чевергыше шўргыжў авамлан самырык, сўрал тўсым ешара. Шинчаже модеш, изиш чиялтыме тўрвыжў шыр-гыжме годым лып-лып лиеш. А кунам воштыл колта — йытыра пўйжў ошын чолгыжеш, ўрат веле! Аваемым кажне кечын ужам, а вот тыге, ваш шогалын ончалмек, тудын ешартыш чеверлыкше почылтым тыште веле ужам. Авай, авай! Могай мотор, самырык улмет годым тый ачам деч посна кодыч. Тылат эше нылле ият темын огыл. Кузе умбакыже лиеш? Юмо гына тидым пала...

Коштна-коштна пазар мучко, келшыше портышкемым ыжна му.

Нална тудым, кудо нерген шомакат лийын огыл: мыланем меж носким да тошто сур свитерым, авайлан юбкым пашаш кошташыже, а шўжаремлан — спортивный костюмым.

Пазарыштак (авай тудым «барахолка» манеш) мӧнгыштӧ ямдылыме тўрлӧ кочкишым ужалат, вашталтылыт... Мутлан, киндым сакырлан, сакырым аракалан, киндым аракалан, сакырым консервылан, консервым киярлан. Авай иктаж лу наре шокшо когылым нале. Вара мылам кумло тенгем шуялтыш да мороженныйым налаш колтыш. Корно мучко йўштӧ мороженныйым шотыртатен толна. Шке пурлын налам, вара авамлан пуэм. Кайшыжла тудо, мороженный гай ош пўйжым почын, пурлын налеш да воштылеш:

— Тетла огым, эргым. Черланем гын, кӧ тендам ончаш тўнгалеш — пукшаш, йўкташ, тувыр-йолашдам мушкаш...

Эрдене школыш куржым, изиш лўдшырак улам. Шкежат ом пале, молан. Нина Павловна дене келшы мемлан? Вет чынжым пешыжак эше огыл пале. Кузе тудо ила? Мом ышта? Ала-мо лийын кайымыла чучеш. Мылам тыге шучко — каяшат йыжынем уке, йолем шўдыркалем. Визымше «а» классым вестибюль гыч вўден лукмыштым ужмек веле шўмемлан лу-уш лие, ласканрак шўлалтышым. Тунамак онгыр йынгыртатыш.

Уромышто сочиненийым возышна, кок урокым иктешлыме, перемеш ыжна лек. Возен пытарышым да так шинчем, класс гыч лекташ туныктышо ок пу, йынгырым вучаш кўшта. Шинчем, а жап эрта. Ик минут, кокыт, эше икте... Пален налаш кўлеш, а мый шинчем. Мо тушто, кокымшо пачашыште? Учительскийыште, завучын кабинетыштыже? Мо, кузе Нина Павловна дене? Мом мый юватылам? Эше ик минут эртыш. Эше. Эше. Ончем окнашке, тудат, наверне, кокымшо пачашыште окнаш онча, ме коктынат школ ваштареш шогышо лаштыра куэм ужнына, мо улмым, уремым. Кузе тудо онча? Мо нерген шона? Шўмем тургыжлана. Тетла тыге, па-лы-де шинчен ом керт... А, можыч, палыде шинчаш лучо? Уке, тиде йонгылыш. Тудо вуча мыйым. Толык пален налнеже, очыни, тудлан полшаш кўлеш, а мый кудалтенам тудым. Кажне эртыше минут тудын шўмжым пўчкеда. Вашке!..

Онгыр йўк шергылте. Класс гыч куржын лектым. Вашке! Вашке! Тиде перемешыште она вашлий гын, тудо кола. Вашке! Ик тошкалтышым чӧгештен вольшым, кокымшо тошкалтышын пытаргыш ныл лондемжым тӧрштен вончышым да... директор онгыш керылтым.

Кузе тудо ыш камвоч?! Шўкалмем дене шинчалыкше мучыштен

кайыш, ала-кузе пеш писын руалтен кучыш (Юмылан тау!) да верышкыже пижыктен шындыш.

— Мом тый куржталат?

— Ой, Василий Васильевич! Извинитлыза, Василий Васильевич! Нелеш ида нал, пожалуйста, Василий Вас...

— Шого верыштет! Ну-ка, тышкырак! Кузе фамилет?.. А-а, тиде тый? Шып шого! Ну-ка, пырдыж воктек!

Тыге кокымшо пачаш площадкыште шогена, икте-весеынам түслен ончена. Тудо пентгыдын, корштымеш кидем гыч руалтен нале, пырдыж воктеке, школым шөртнӧ медаль дене пытарыше-влакым серыме мрамор онга йымак шогалтыш.

— Молан куржталат? Куш тынар төрштылат? Школ порядкым палат? Ну-ка, вашеште тұрыс!

Мый коридор могырыш шӧрын ончал шуктышым да ужам: ви-зымше «а» класс гыч линейке дене шогалше мыйын пионерем-влак, портфельштым рӯзкален лектыт да пырдыж воктен шогалыт. Нуным мӧнгышкышт колтат! Эше кумшо урок веле эртен. Молан? А кушто Нина Павловна?

— Ну, вашеште чыла! Колат? — йодеш Акимов да пентгыде кошарварняж дене вачем шӯкалеш.

Тыгодымак Нина Павловнан класс гыч лекмыжым, уке, шым уж, а шижим.

— Извинитлыза... вучыдымын, йонгылыш лие... мый библиотекеыш вашкенам...

— Тыге кажныже куржталаш, төрштылаш тўналеш гын?..

Шижам, йоча-влак мыйым ончат, сандене тыглай тұсым налаш тыршем.

— Шогал тура! Кидет кузе кучет? — мўгырале директор.

Йӧратыме Нинукем! Кузежым-можым тый вет от пале, директор кўлдымашлан лўшка, тыйын верч огыл Но кузе тылат тидым каласаш, кузе шижтараш? А йоча-влакше кузе ӧрын, чаманен ончен шогат, нунын шинча ончылно вожатыйыштым директор индырен шога.

— Ончыктем тылат библиотекем!.. Урок деч вара кодат!

— Василий Васильевич, мый...

— Шыплане! Шого верыштет! Перемен мучко! Вер гыч тарваны-де! Умылышыч?

Тудо адак ик гана парняж дене вачем корштымеш шуралтыш да пырдыж воктек ишен шогалтыш. Да, коридор могырыш савырнен, кўртнӧ таганан кемже дене шолт-шолт тошкен каен колтыш.

Шинчамлан Нина Павловнан ошемше чурийже перныш. Тудо йоча-влак дене пырля мый декаем лишемеш. Кўрен пидме платъым

чиен, йытыра прическым ыштен. Кидыштыже портфельым да тетрадь-влакым нумал толеш. Но трук тудо вийдымын омсаынакыш энгертыш, изиш шогыш да эркин мӧнгеш классыш ошкыльо. Мый нимогай сигналым пуэн, лыпландарен шым шукто.

Директорын йӱкшӧ кӱшыл пачашыште шокта, сандене мылам тарваныде шогаш кӱлеш, йоча-влакат мый декем лишемаш огыт тошт. Кушан шогалтен коденыт, туштак шогена, нунат, мыят.

Коридор адак шолеш, классла гыч йоча-влак лектедат да лектедат, нунын коклаште туныктышо-влак кыдал марте вӱдым келын вончышыла койыт. Йоча-влак икте-весеыштым шупшкедылыт, шӱкедылыт, портфельыштым чумедылыт. Воктечем эртен кайышыштла шӱргыштым куптыртылыт, йылмыштым луктын ончыктылыт. Руалтен кучен, сангажым ик гана тӱчымем шуэш тыгайжым да огеш лий, шканет энтеким веле кондет. Тунам лишеш энтек ӱмбалан эше ик энтек.

Класс гыч Нина Павловнан лектын шогалмыж годым йоча-влак тыге толашат, пуйто пачемыш пыжашым тарватеныт: портфельышт дене лупшкедылыт, йолым шынден, сӱмырал шуат, а кугурак капан Пруткинже, тӧршталтен, кум йоча вуй гоч ончыко шӱведылеш.

— Пруткин! — сырен кычкырале тудо да Пруткиным шӱшаж гыч шупшыльо. — Кызытак мӧнгеш калсыш пуртем. Шогалза стройыш!

Мыйын адак чонем шолеш: жап йогын вӱд гай, шижде эрта. Минут дене огыл, ынде секунд дене шотло. Кызытак иктаж-мом ыштен ом шукто гын, чыла йомдарем — ваш ончалмым, шыргыжалмым, поро шомакым... Шоген кодам тышан, а тудо шке классшым воктечем вӱден нангая, мыйым огешат ончал. Мый дечем тынар тораште улмыжым эше ом шарне. Мо лийын кайыш?..

Тудо, классым ончылтен, йоча-влакым вӱден кая. Ончалмыжым вучен шогем, но тудо тупшо дене веле мыйын могырыш савырныш, йоча-влаклан ала-мом ойла.

Ик ошкылым ончыко тошкалым. Йоча-влак ӱлыкӧ волат.

— Нина Павловна!

Тудо шинчажым нӧлтал колтыш, пуйто первый гана мыйым ужеш.

— Те каеда? Йоча-влакым колтеда?

«Молан тыгайжым йодаш? Ом уж мо кайымыштым?» — шкемым вурсем.

Тудо вуйжым савалтыш. Лӱдеш мо вашешташ? Але мый денем мутланамыже ок шу?

Эше ик ошкылым тудек ыштышым. Тунамак тудо кӱшкӧ ончал колтыш: тый мо? Ит тошт лишемаш!

Мый верешем шоген кодым.

Кўшыл пачашыште директорын кычкыралмыже шергылт кайыш. Мый, чакнен, тошто верышкем шогалым.

Тунамак Нина Павловна тошкалтыш дене писын ўлыкō волен кайыш да тудын ош вуйжо омса шентелан йомо.

«Мо тиде тыгае? — шонем семьянем. — Мо тиде тыгай? Кушкын шушо, ноен пытыше, палыдыме ўдыр. Аваже черланен толаша, шкежат йōслана. А кō титаканже? Мый гына, очыни! Вет мочоло тудо йодеш: давай чарнена! А мый? Полшышым мо тудлан? Шкем нерген веле шонен коштам: ужаш, кучен шогалташ, шупшалаш. А тудо кузе йōслана?»

Мый вожыл колтышым. Да ончал ўрдыж гыч тиде ушан, йытыра ўдырым да тыгак шкендым ончал — луымшо классыште тунемше, кўчык пальтом чийыше, кужу йолан да кужу кидан рвезым. Шоналташ гына, тудо мый декем вашлияш куржталеш, а мый пычкемыш луклаште тудым ўндалам, шупшалам.

Кузе тудлан йōсō! А мый эше нелеш налын коштам, сырен, утыжым туддеч йодам.

Уке! Мый умылышым! Возем тудлан серышым. Ёнде чыла вес семын лиеш. Тек пала: мылам кōра тудо ынже лўд, ынже орлане. Чыла вашталтем, тōрлатем.

Мылам чыла раш лие: верыште тыге тетла шоген ом керт. Перемен эше пытен огыл, а мый шоналтышым да вер гыч тарванышым. Акимов деч лўдде. Пурышым классыш да серышым возаш шинчым.

Ик урокышто тудым возем, весыште. Мўнгышкем мийышек возем, кастане возем. Умылышым: таче тудым адак ужаш ок перне.

Ўрдене кынелым, а серышем кошартыме огыл. Шке титакем касарыме, тудын ласкалыкшым утарен кодымо нерген вуйыштем шўдō чоло план уло. Мый шке утарем тудым, кўлеш гын, школым кудалтен каем, весыш куснем, военный училищыш пурем... Кугу лиймешке, йолымбак шогалмешке, нимом туддеч ом йод, тавалаш ом тўнал. Чынак, товатыме мутым пуэм...

Серышым возем, кушкедам, уэш тўналам. Тыге ик урок эртыш. Ўлык волен, тудым ончал толаш кōргō вием ыш сите. Кунам возен пытарем, мый, лўдде, туддек мием, серышем кучыктем, да тиде тат гыч йōршеш вес илыш тўналеш.

Черчений урокышто шукуж годым тунемше-влак, кō мом шона, тудым ыштыл шинчат. Класс онгам туныктышо я гайкын, я шайбын, я эше иктаж-мон проекцийжым пеш кугу куан дене чертитла, а мый ты жапыште серышем возен пытарышым. Воктенем шинчыше Влад, ала-могай кўжгō книгам почын, вуйжым нōлталде лудын шинча: пеш кўлеш гайкет да шайбет.

Кум лаштык, кок могыреш возымо серышем пўтыральым да кўсеныш пыштышым.

— Ну? — йодеш Влад да вашмутым вуча.

Серышем луктым да тудлан ончыктем:

— Нангаен пуэт?

— Кызытак?

— Да.

Влад серышым руалтен кучыш, кынеле да нимом пелештыде каен колтыш.

— Кушко тый? — йодеш туныктышо.

— Мый чечас, — ойла Влад.

— Но порядке уло, наверне, школышто? Кеч разрешенийым йодам ыле лекташ.

Класс веселан ончышташ, лўшкаш тўнале, умбакыже мо лиймым вуча.

— Извинитлыза, — ойла Влад, — мый ик минутлан... Чынак... тебе ужыда.

Туныктышо кидшым веле лупшалеш.

Омса петыралтмек, мый шонен шинчем: тебе коридор мучко куржеш, тошкалтышым тўрштыл вола, омсам почеш, тебе Нина Павловна лишемеш, тудлан серышым кучыкта, Влад мўнгеш куржеш. Коридор, тошкалтыш, коридор. Чечас пура...

Омса почылто да Влад пурен шогае. Шўлештын, верышкыже шинче. Вуйжым мылам савалта: чыла сай, чыла нормально. Зер гут!

7

Икана вучыдымын омо кончыш.

...Ончыч тыште черке лийын. Ме пурышна, а кўргыштыжў — шўгарла, кўвар ўмбалне — кў ырес, кужу тыгай. Ме каена, каена, ончылно — волгалтше аңысыр корно, кок могырым торлаш огеш лий, пырля кайыман. Вара кужу коридор тўнале, мучашыш шумек, палыдыме ял коеш. «Палыдыме ял огыл, — ойла Нина Павловна, — Куяр тиде, от шарне мо тыште лиймынам? Чынак, канде каваште ош пыл ийын кая, ик тўшкам весе покта. Ала-кушеч ик йоча толын лекте да йодеш: ужын улыда изи самолётым, тыгай самолёт модельым, бензин моторан. Чонештен кайыш олыкыш, ала-кушто тыштак. Кушто гала? Мый кычалаш тўнгалнем ыле, но Нина платыжым мучыштарыш да чара онжо койылдыш, да тиде платье огыл, а кугу ош шовыч улмаш, тетла нимат чиен огыл. Мый чарайолжым, мўшкыржым ужам, ушыжо каен мо, вет калык онча. Конешне, тебе Тамаран ачаже ушкалым поктен кайышыла шыргыж-воштыл колта: «Ну, те, самырык-

шамыч, моштеда, кечывалым чара коштыда, — манеш да вуйжым рўзалта. А ўдыр ошкыл кая, икте дечат ок лўд, ок вожыл, воштылеш веле, а йырым-йыр уржа пасу. Тыште самолёт модельым йоча кычал коштеш, туддеч вожылам ыле. Оңай огыл тыге, ок умыло мо? Но тиде Нина Павловна огыл, ала-могай весе, палыдыме ўдырамаш. Кушеч тудыжо толын, мо кўлеш? Мыйым шке декыже ўжеш. Молан? «Ит кае туддек, ораде, курж тышеч», шкаланем ойлем. Да тунамак ала-могай шыншале кудал лекте, кугу шинчалыкым чиен, йол олмеш айдемын кидше коеш, кидешыже папиросым кучен, шикшым тўргыкта. Уке, тиде шыншале огыл, а мемнан пошкудо ўдырамашна шыншалыла коеш, Нина Павловна дене икте-весеынам йўратымым чыла пала, но тудо мыланна полшаш ямде, весеылан нимом каласкалаш ок тўнал. Мый ухар уржа пасу гоч куржам. Уржа чўчкыдын шочын, куржаш эре неле да неле лиеш, но Нина мыйым шке декыже ўжеш, да мый каем. Тудо уржа коклаште кия, кидшым вуй йымак пыштен, чара могыран, кечыште йылгыжеш. Ўмбалныже изи самолёт, тудак, изи йочан йомдарыме самолётшо. Тудо воштылеш да ойла: «Тол воктекем. Ужат йочан самолётшым? Нал тудым да озажлан нангаен пу. Тол-тол лишкырак». Мый аптыранен шогем, шижам, мыйым ондалынешт. Йырваш калык чумырген, шылын шогат, лышташан пушенге шенгеч йышт ончыштыт, нунын коклаште Мачекиным, шкеназ завучнам, ужам. Влад ала-кушеч толын лекте. Нимогай самолёт тушто уке, манеш тудо... Да трук мый умылем: тиде шучко омо веле, помыжалташ кўлеш. Помыжалтым — пўжалт пытыше кием...

Ну, мом ышташ? Кушко пурташ тыгай омым? Помыжалтмек, тудо ыш йом, ушеш пижын кодо. Эр мучко коля сеымын шып коштым. Ухар уржа, ўдырамаш-шыншале, самолёт да тулеч молат шинча ончылнем шогат. Неужели омеш кончымым чыла чын? Неужели чыланат тыгай омым ужит? Ушеш гына шарнаш огеш код, ала ынеж код. А мый денем мо тыгае, ушдымо лийым огыл дыр? Тиддеч вара кузе Нина Павловнан шинчашкыже ончалам?..

Да эше трук изи серышым налым. Влад кондыш. Шўмем чытырналт колтыш, йол вием луштырген кайыш. Изиде кагазым шырпе кугытан трубка сеымын пўтыралме.

Мо гына вуйышкем шынген ыш пуру! Кагазым почын ончалаш лўдын шогем. Ала мыйын омем Нина Павловна уже пален налын, шоналтышым.

Серышым почын ончалымым гын, чонемлан тыге куштылго лие, тыгай кугу пиал тольо! Кум мут. Мый кольым тудын йўкшым, ужым йыгыра чурийжым. «Мыланна вашлияш кўлеш!» Конешне, кўлеш. Могай ушан улат! Могай ласкалык шўмыштем! Ме ужнына икте-весеы-

нам! Ужына да чыла кутырен лектына, чыла тылат каласкален пуэм. Кузе йокрокланен, сагынен илышым, а ынде вашлийын кертына. Мочоло каласкалымем тылат шуэш. Тау тылат, поро шўман улметлан!

Переменьште школ мучко кычал коштым.

— Нина Павловнам ужын улыда? Йоча-влак, Нина Павловнам ужын улыда?..

Ме тошкалтышеш ваш тўкнышна. Тудо ўлык вола, мый кўшкӧ кўзем. Икте-весеынан шинчам шинчаш ончен, ме ик татлан шыпланен шогална. Шинчаже веселан онча, шыргыжмыла коеш.

— Салам, Нина Павловна!

— Салам.

Шола кидше дене перилам кучен шога. Му куаныше, ваш-ваш шыргыж ончена. Воктенна тышке-тушко тунемше-влак коштедат.

— Кунам? — йодым мый.

— Лу шагатлан. Мыйын кудывечыштем. Шапаш омсам палет вет.

Мый эше пӧртем кудалтен каен ом керт.

— Умылышым... А кузе авада, Нина Павловна?

— Тау. Лучырак. Температурыжо нормальный.

— Ну, Юмылан тау!

— Тыге лийже! — тудо каяш тарваныш.

Ме ойырлышна.

Лу шагатлан! Лулан! Ушет кая! Таче. Тудын кудывечыштыже. Кушто нунын шапаш омсашт?..

Тиде кечын мый кок «пятёркым» (физика ден литература), ик «четвёркым» (географий) налым. Тидым урок деч вара Нина Павловналан раздевалке воктене ойлен шуктышым. Вара мӧнгышкем чы-малт колтышым да кас марте зубритлен шинчышым, урокым ямдылышым.

Лач лу шагат шумек, кудывечыш пурышым. Тышке ончыч ик ганат пуралтын огыл. Кудывече йыр онга дене чонгымо савар. Кӧргыштырак, савар воктене, кум окнан монча гай изи пӧрт шога, тул йўла. Кудывече покшелне тумо гай лаштыра, кўжгӧ укшан пушенге шога. Йырваш шып, пич, южгунам мардеж пуалмым веле шижат.

Кок пачашан пу пӧртыштӧ икмыняр окнаште тул йўла. Кокымшо пачашыш перила дене кок могырым авырыше тошкалтыш пурта, мучашыштыже калай дене леведме козырёк уло. Да шоналтышым: мылам тышке кўзаш кўлеш, омсажат шӧрын кечымыла коеш. Тугеже ончыч тиде омса гоч коштыныт, тошкалтыш дене воленыт, кўзеныт, пуым конгаш олташ нумалыныт, мушмо вургемым луктын сакалтылыныт.

Мый йўлышӧ окналашке ончалым — ик окнам ўмыл петырен, вара фортычко почылто. Да тушто ала-кӧ, кидкопажым луктын, ўлыч кўшкыла рўзалтыш: кўзӧ, маннеже. Адак ик гана рўзалтыш. Тыге рўзка-

лат, кунам огыт уж, кӧлан, но палым пуымым палат да вучат. Шӱмем молгунамсе вашлиймаш годымсыла пералтыш.

Перилым руалтен, тошкалтыш дене куржын кӱзышым. Шӧрын шогышо омсам вер гыч тарватен, пычкемышыш пурен шогалым. Нерыш подвал, пырыс да мушкылтышвӱд ӱпш перыш. Шырпем луктын удыралым. Йол йымалне ий дене леведалтше кӱртньӧ пуч, тошто она, пудыргышшо кастрюль... — шотлен от пытаре. Да, тыште шекланыде ок лий.

Пырыс семын йолем ончыко шуялтем, рӱдангше кӱртньӧ печкеш энертен, йӱкдымын вес омса могырыш кайынем. Шинчамлан фортычко гыч лекше кидкопа рӱзымӧ коеш. Иктаж вере вӱд опталме, мутланыме, радио ойлымо йӱкым колам да, шыпланен, верешем шогал кодам. Калык, тыныс илыш ден пайдаланен, шке суртыштышт кажне кечын икшырымын илаш тырша, а мый, вор семын, ег шенгеч йышт коштам. Теве чечас омса почылтеш, тул волгалт кая да иктаж лу ег иканаште кычкырал колта: «Ага! Логальыч?!»

Йолварнявуй дене ошкылам, омса воктек миен шогалым. Йыраваш шып, но йӱштӧ. Мый уже умылышым: илыше-шамычын омсашт тушко — тӱшка кухньыш нангаят. А вет тушко эре ег-влак лӱшкен, шӱкедыл шогат, тыште кочкишым ямдылат, вургемым мушкыт, коклам лугат, шойыштыт, ырыктылыт. Кузе тудо лектеш?

Йӱк-йӱаным колыштам. Кузе тудо мый декем толын лектеш? Вет шижтарашат йӧн уке, кухньышто калык шуко. Ну-ко, шоналте изиш, лыплане. Тудо тыштак лийшаш, вучен шога, но йӱкым лукташ лӱдын. Коваштем дене шижам: тудо омса вес могырышто вуча, пылышыжым омса онгаш тушкалтен шога. Эркын пералтышым да ӧрдыжкӧ кораным.

Тунамак кухньо омсаште шӱтымӧ виш гыч кандыраште кечыше вургемым, кухньо пырдыжеш перыме полкым, шем шикш тӱрген лекмым ужын шуктышым, нерышкем чеснок, шоган ӱпш керылтыч. Тиде жапыштак омса, кочырге муралтен, петырналте, кидышкем аламо тугай шокшо, сурт кӧргысӧ, пушкыдо, сай палыме, пагалыме, йӧратыме логале.

— Нина!

— Шып лий!

— Ниночка!

— Шып, шергакан йӧратыдем! Шып!

Ӧндалалтна, икте-весеынам шупшалына, шыве-шыве лӱмнам ойлена, воштылалын, вашлийме пиаллан куанен теve шортын колтена. Ой, Юмыжат! Лӱдын коштмына, орланен илымына чыла шенгелан кодыч. Ме шӱлештына, шып ойлена, вара воштыл колтена.

Ме ойлена мыйын серышем нерген, эртыше кече нерген, аптеке да эм нерген, мучашдыме рушарня, уколым ышташ коштышо медшү-
 жар, Влад, физика да литератур нерген... Чылам рашемдаш күлеш,
 чылам пӖртылташ... Чытен кертде воштылына, кузе мый тошкалтыш
 дене тӖрштыл волымом годым Акимовын мўшкырышкыжӖ кержал-
 тынам ыле. Нимат монден онал, чыла «нултен» пытарышна.

— Тылат йўштӧ огыл?

— Уке, уке.

Тудо вачешыже кўчык ужгам пыштен, йымалныже ала-мом куш-
 тылгым, вичкыжым чиен, кидшат, шўйжат чара, чара кынервуйжым,
 ужгажым солалта.

— Серышетым лудын лектым да шоналтышым: а, можыч, чынак
 йӖратет мыйым?

— Ну, кузе вес семын, Нина? Конешне, йӖратем! Эше кузе йӖра-
 тем! — кынервуйжым кормыжталым.

— Но тудо тыге огыл... тудо вес семын лиеш гын?..

Мый умылен шым шукто, но келшышым.

— Ну, конешне, тыге!

— Уке, содык тиде йӖратымаш огыл...

— Но молан, молан, Нина?

— Ом пале.

— Ну, тый кызыт гына шке каласышыч...

— Шып лий. Колын кертгыт...

Мый шып лийым, кидем луштарышым. Вуйжым нӖлталын, тудо
 пылышышкем ойла:

— ЙӖра, шонымет семын лийже. Лучо ӧндал мыйым. Каяш жап
 шуын. Пален шого, йӖратымом: тый дечет посна мыйын иктат уке,
 нимоат уке.

Мый пален омыл, мом тудлан вашешташ, эсогыл изиш лўдынат
 колтышым.

— Ну! — каласыш тудо да мыйым ӧндал шындыш. Да тўншӧ гай
 лийын кодо: кухньо гыч лўшкымӧ йўк шоктыш. Тудо писынрак адак
 ик гана шупшале да тупем гыч шўкале:

— Курж давай, чечас тышке толыт.

Кўдырчӧ рашкалтыме семын шонго куван йўкшӧ шергылт кай-
 ыш:

— Кӧ омсам почеден коштеш? Тўкыжӧ кӧлан мешаен, ӧрдыжкӧ
 кудалтыме? Ну, керемет-шамыч!

Мый шентек тӖрштышым, Нина Павловна омсам почо, кидыш-
 кыже ала-могай ведрам нале, очыни, ончылгоч ямдылен пыштыме,
 «тиде мый, Сергеевна, мый!» мане да тунамак йомо.

Шинчаштем тўм-тўм пычкемышалте, нимо ок кой, кидем веле

чонештылаш ямдылалтше кайыкла шаркалем. Шогем шкетын пычкемыш пөлемыште, пуйто мыйым тушан кучен коденыт...

Таче кастене мемнан шолып общество заседанийыш завуч Мачекин да Маргарита Ивановна миеныт, Нина Павловна да мыйын нерген Владын возымо дневникшым муыныт. Тидым эрлашыжым веле пален налынам. Мо умбакыже мемнам вуча, Юмо гына пала.

8

Влад дене пырля Какшан серыште верланыше кафеш пурышна, ик корка гыч сырам налын, шкенан кокласе пашам пален нална. Но кутырымаш шотеш ок тол, мыят нимом ойлыде шогем, тудат, икте-весеынам ончалына да сырам веле изин подыл колтена. Тыште коштшо-влак кафем «пивнушка» малдалыт. Калык таче шагал. Пивнушкын окнаже ий дене леведалтын, сандене тул йўла гынат, тыште пычкемыш, вўдыжгө, шопо ўпш шарлен. Буфет озавате тыге чот кычкыра, пуйто тудым печкеш петыреныт, шкенжым кылмен кокырымжлан шудалеш. Окшак шонго кува, изиш подылшырак, ўстембачын кружкам погкала, лырген воштыл колта. Ме школыш таче каен онал, шогена тыште да изиш вуйышкына каен. Сўмыралт тый, шочмо школ! Влад папиросым тўргыкта, кокымшо коркам лўка, шўшкен шўлалта, мыйым ончалде шога. Писатель, керемет. Дневникеш мемнан нерген возкален илен. Йолташ тыге ышта мо? Ёнде директорлан фактура уло. Пижеш тудо! Эше кузе!

— Пушташ кўлеш тыйым! Умылет, ораде?

Тудо шўшкен шўлалтыш окнаш онча да вашкыде вашешта:

— А мылам куштылго? Кузе шонет?

— Тыгак кўлеш тылат!

Тудо, идиот, шкенжын Наташа ўдыржө нергенат чыла возен да — эн намысше — ала-могай Машам, пачерым эрыкташ коштшо самырык ўдырамышым, луклаште руалткален. Ачаж ден аваже лудын лектыныт гын, дневник кычал мумо верешак, кўвареш шинчын кодыныт.

Тиде ачат коленкор коман кўжгө тетрадь дене эргыжын шўргыжым лупшен налын: «Теве тылат, Мопассан! Теве тылат, нолнер, Апулей! Теве тылат Маша!» А аваже, ушдымо ночко чыве, манеш: «Эргым осал ег кид йымак логалын!», да дневникшым школыш намиен пуэн. Шинчен тушто, шинчавўдым йоктарен, Акимовын кабинетыштыже, кўжгө тетрадьым ончыланже почын пыштен: лудса, лудса, мо тендан школышто ышталтеш?

Но эн онгайже директорын шкенжым кучен моштымаште: первыяк, ойла тудо, туныктышо-влаклан мый ўшанен шогем, кокым-

шыжо, енын дневникшым, кеч йочан лийже, нигунам лудын омыл да лудашат ом шоно. А ег дневник лудшым пагален ом керт.

Аваже чарнен ок керт: тидым тыге коден ом керт, манеш, пенгыде мерым огыда приминатле гын мый кўшкӧ, горонош, партий горкомыш каем... Но тыгодым кабинетыш завуч пурен шогалеш, вашке тогдаен налмек, лыпландараш толаша, шке кабинетышкыже нагтая, колышт налеш да дневникшым шкаланже кода.

Влад тылеч вара аважым уютюг дене перынеже улмаш, ушдымо гай лийын толашен, пачержым кудалтен каен, икмыняр гана Мачекин дек виеш пураш толашен, дневникшым мӧнгеш пӧртылташ йодын. Кычкырыме йўкым колын, ег-влак куржын толыныт. Икманаш, кугу скандал лийын. Да школышто тудо пале кышам коден: кӧ? мо? молан? кузе?..

...Шогена Мачекинын кабинетше ваштареш — мый, Саня, Матей (Матвей), Командир (Солянин Петруш), икте-весе дене чожгена, вурседылына. Мый нунын дене пырля пурынем, а нуно ойлат: тый общество заседанийыш коштын отыл, и нечыве нерым шўшкаш, але раш огыл, мом ыштат тиде палыдыме обществолан кӧра.

— Да мо те лийда? — ойлем. — Кӧлан мыйым шотледа?

А Командир Петруш тыгерак кутешныш:

— А тылат мо ок сите? Тый вет фактически обществе гыч лектынат... коштым чарненат. Тыге?

— Ну, мый шке пурынем, тудлан шке каласынем, — ойлем мый.

Тыге ойлем, а шкеже, чынак, куанен шогем: рвезе-влак титак гыч мыйым утарынешт, а вет мылам весыжат сита.

Коридор кўварым шолт-шолт тошкен, Маргарита Ивановна лишемеш — чыланат эше утларак шўлыканын кодыч, вес могырыш ончалыч. Обществе нерген тудо шукертак пален шога, ме шкеже тудлан ўшанен каласкаленна, эсогыл ик занятийышке толын каен. Но вот завучлан почын пуаш! Тидым рвезе-влак тудын деч вучен огытыл.

Титакшым касараш шонен, пуйто завуч тудым шке ўжын конден, йодышташ тўналын, шомак, манеш, школышто шарлен, тыйын тунемшет-влак, кастене шолып погынен, ала-могай докладым колыштыт, диспутым эртарат. Умбакыже вара тыге умылтарен. «А молан докладым, диспутым школышто огыл эртарат? — йодеш завуч. — А молан комсомол организаций тидым ок вуйлате?» — «Да нуно чыланат комсомол член улыт, нунылан тыге, очыни, онгайрак?» — «Кузе умылаш — онгайрак? Тыгай пашалан, паледа, мом ыштат?» — «Да те шке нунын дек ик гана миен толза». — «Мый, умыледа, тебе миен толам да кўлеш иктешлымашым ыштем. Школыштына нимогай шолып обществе ынже лий!»

— Тыге тендам утарен кодынем ыле, — манын, Марита (тыге кўчыкын Маргарита Ивановнам лўмдена ыле) ойлымыжым кошар-тыш.

— Тау, конешне, полшымыланда, — Командир Петруш тудлан каласыш. — Но могай тиде шолып обществе?

— Шолып, шолып... Мутшак могай шучко, — кыдетлен колтыш Марита. — Да вопше ида кучылт «шолып» мутым. Нимогай шолып огыл тудо!

— Ынде, конешне, шолып огыл, — Командир келшыш.

— Ну, чылан ямде улыда? Пурена? — тототла Маргарита Ивановна, шкеже лўдшын коеш. — Тольык ида тургыжлане, нимогай лўдыкшў уке. Семен Ильич тиде кружоклан законный вийым пуаш, легализоватлаш тырша. Тунам тиде историй школ деч ўрдыжкў ок шарле.

Вот кузе улмаш! Чытырен иленыт мемнан воспитательна-влак.

Да нуно кабинетыш пурен кайышт: Капитан (Петруш), Саня, Влад, Матей (Матвей). А мый... мый шоген кодым.

Владын дневникшым лудын лекмек, тура чонан директорна, дипломатийын законжым шотгыде, Нина Павловнам шке декыже ўжын кондыш да вик йодеш:

— Школышто шомак шарлен, пуйто те луймшо классыште тунемше дене кылым кучеда. Чын тиде але уке?

Нина Павловна ала-кузе вашешташ толашен, но кабинет гыч черверген пытыше, шинчавўдым йоктарыше, пыкше илыше лектын.

Ўрлашыжым тудым адак школыш ўжын конденыт, тиде гана завуч дек. Да паша гыч лектын кайыме нерген заявленийым возыктеныт, да эше мучаштыже ешараш кўштеныт: «По собственному желанию».

Вара завуч мыйым шке декыже ўжў.

Но мый тушко шым кай. Ончыч Нина Павловна дене кутырен лекташ кўлын.

9

...Влад дене коктын Петрушкин Саня дек малаш толынна. Киена йыгыре — тудо маленат колтыш, а мый туврашыш ончен киём. Мом ышташ? Кузе лияш?.. Мўнгышкем ом пўртыл, школыш ом пўртыл, йолташем-влак шаланен пытышт, Нина Павловна уке, тетла нимат уке, нимат, нигўат, шкежат йомынам, нигўлан ом кўл. Могай планым ом ыште — нимат шотыш ок тол, нимом келыштарен ом керт. Вуйыштем эре икте пўрдеш: Мачекинын кабинетышкыже веле шога-лам — шўвал шындем шўргышкыжў, лектам тушеч — Нина Павловнам ужам да чыла тунемше-влак, чыла школ ончылно, кидпўан гыч

тудым налын, машинаш шинчын кудалына. Кушко? Кушко?.. Эх, каргыме, аныра рвезылык. А маныт, рвезе ўмыр — мӧр пеледыш. Кӧлан ме мешаена? Кӧлан осалым ыштенна? Молан намыс да вожылмаш, титак да азап веле? Чыла пудыртыл, кўрышт, йўлалтен пытарыме, пўй дене пурын пытарыме веле шуэш. Мом те, школ вуйлатыше-влак, ег шенгечын чожен коштыда, осал шылтыкым луктын шогеда? Те йодса вигак, мый парт ўмбакаш шогалям, леведышыш кўзен, тошкалтыш дене куржын вошышемла чумалам Акимовым да кычкырал колтем (чыланат нуно колын шуктышт): да! да! да! Мый йӧратем тудым! Поктыза, луктын колтыза школ гыч, милицийым ўжын кондыза! Да, мый шолып обществом членже лийынам. Да, мый шупшалалтынам, Нина Павловнам.. йӧратен шупшалынам! Да, двойкем южо предмет дене лийын! Ну, мо вара? Молан тудым орландареда? Мыйым йӧрата гын, тудын титакше уло мо? Ну, кум ийлан кугурак гын?.. А те Алексей Максимович Горькийын «Матвей Кожемякинжым» лудында? А «Жан Кристоферым?» Ну мо лийын, туныктышым йӧратем гын? Туныктышо айдеме огыл? Ўдырамаш огыл?.. Ида тўкӧ тудым, тудын верч ылышем пуэн кертам... Теве кастене тыйым, Мачекин, ванген кучем!.. Ом пале, мом ышташ... Ой, Юмыжат, кушто ынде тудо, мом ышта? Молан тыште кием, ом курж туддек, ом кычал, ом ванге, ом шымаге, ом лыпландаре тудым? Кўлеш вет иктаж-мом ышташ? Но мом? Мом?..

...Мийышым эрлашыжым палыме кудывечыш, шапаш омсам почын, кокымшо пачашыш кўзышым. Вучем лекмыжым, визымше папиросым шупшыш пытаренам, кылмен пытенам. Пылышым омсам тўкен колыштам, а тудо уке да уке. Толжо, вучаш тўнгалам манын, каласен колтенам ыле. Тугеже тыште улем палышаш... Могырем чытыра, йӧлем пугомыля гай, логарыш комыля кўзен, пылыштўнг воктенем перкала. Кок кече ик падырашымат кочкын омыл, мӧнгыштем лийын омыл, школыш коштын омыл, йотышналтын, йўштӧ уремыште коштам, лумыш пурын-пурлын каем. Моткоч шыдешкенам. Лач иктаж-могай бандыш, шайка тўшкаш ондален пураш ямде улам — ах, могай чаманыдыме да лўддымӧ лиям ыле, конгылайымалнем наган, кем шулышыштем финке, банкым толена, окса дене тич оптымо чемодан, Сочиш шумеш кок билет, шичса, пожалуйста, Нина Павловна, тиде тендан купеда. А тый, галстукым сакыше кугу мўшкыр, мом игылтын воштыл шовет? Ийгот шотышто кугу ойыртем, кум ийлан кугурак маннет, а вот тидым ужынат?.. Куржам тышеч, куржам чыла кудалтен, а тушто жап ончыкта... Но кузе? Кушто улат тый? Молан мый декаем от лек? Палем вет, мӧнгыштет улат. Тыланетат йӧсӧ, палем, но лек, тый дечет посна тетла ом керт, ме пырля канга-

шен лекшаш улына, ужат, шкетын нимат шонен луктын ом керт. Можыч, шоныметым вашталтенат? Кузе тый каласет, туге лиеш. Ну, пожалуйста! Тольык огыт кўл тыгай шомак-влак: ойырлаш, коден каяш, икте-весынам ужде илаш, шылын кошташ. Нечыве мыланна шылын кошташ, чылан чылам палышт! Да Юмылан тау! Могай куштылеммаш! Ен ончылно йыгыре эртен каяш, воштылаш, шупшалаш, тек ончышт... Ну лек! Тетла ом керт! Почам чечас тиде каргыме омсам, куржын мием тендан кухньо дек, омсадам тўн-тўн перкалем да уло вий дене кычкыралам: «Почса!..»

Лек! Лек!

Но уке тудо.

А можыч?.. Уке, нельлык гыч лекме йөн уке! «Тый денет мемнан коклаште нимат лийын огеш керт. Нигунам», — ойла ыле. Вет чынак тиде. Ушнаш, мужыранаш мыланна? Тыге серьёзно огыл. Пистолет лиеш ыле гын — пак! Кузе куштылго! Теве тыланда, идиот-шамыч, ийгот шуын огыл манмыланда, рожын кўсенан улмемлан, шолып обществе верч кычалтылмыланда (нимогай шолып пашаже уке гынат), «нигунам», «нигунам» уэш-пачаш манмыланда. Нигунам гын, нигунам. Пак! — да чеверын! Аваем гына жалке. «Ачат гай улат. Ачат олмеш тыршен шого», — манеш. Мольжо тетла чоным нимат ок тарватыл. А те, Нина Павловна, вара иктаж-кўм вашлийыда. Мый тыланда эрыкым пуэм. Вашлият майорым, полковникым — садиктак, па-черда лиеш кў полатыште. Икманаш, пиалан кодса, Нина Павловна! А тый, шерге аваем, проститле, нельлык гыч лектын мый ом керт...

...Ну, лек мый декем, Нина, лек!

Но тудо ыш лек.

10

— Мый вет нимат пален омыл...

— Тыге, конешне, тыге. Мый вет бюллетеньыште лийынам, пашаш коштын омыл. Тылеч посна, палет, пўем орландарыш, пуалме шўргем дене толашышым, аваем декат больницыш каен шым керт, Любовь Петровна сўрвален, авайлан костенечым намиен пуышна. Чыла иктыш погыныш: авай больницыште, тый йомынат, паша гыч лукташ толашат, шўргем пуал шинчын. Чын ойлат: азап йол йымалнак, шкетын ок кошт.

— Мый йомын омыл.

— Умылышым мый. Любовь Петровна манеш: тыят от кой, Влад йолташетат уке, — ну, шонем, перныл коштыт уремыште, кинотеатрыште жапым эртарат. Шапаш омсам почын, мыняр гана ончалынам.

— Лийынам мый тушто.

— Палем, лийынат, окуркым мочоло кышкен коденат. Ну вот Люба куржын толеш да каласкала: школышто можым-кузежым ия гына пала, кӧ завуч верч, кӧ директор верч. Туныктшыо-влак ойлат: луймшо классыш пураш шучко, рвезе-влакым комсомол горкомыш шӱдыркалат... тиде ораде шолып обществылан кӧра, классым пуйто вашталтеныт. А Василий Васильевич завуч дене мыланем кӧра вурседылын, школ гыч лукмо шотышто йодмашыш кидшым пыштен огыл. Тудо вет мый декем толын кайыш, палет?

— Чын мо?

— Да. Толын пурыш, а мыйым шинчам шортмем дене пуал пытен, халатым чиенам, пуалше шӱргем пидын шындыме. А тудо кош-теш пӧлем мучко, пуйто четлыкеш тигрым петырыме, кычкара: «Сита, манеш, ит мӱгырӧ. Чыла мондо! Мо лиймым ит шаркале!»

— Ужат, могай улыт нуно? Школышто лийме азапым шаркалаш вьнешт пу, лӱдын коштыт...

— Уке, тый арам ъмбакше титакым кышкет. Тудо, чынак, йӧсланен кошто, мый дечем йодаш аптыранен шогыш: чын але уке тунемшым йӧратен шындымем. Ятыр азапым ме коктын шкаланна конденна!.. Мый каласышым тудлан: школыш тетла ом пӧртыл. «От пӧртыл гын, значит, титакет уло...» Вара, эше кок кече эртымек, Любовь Петровна толын пура, мый йодам: могай увер школышто? Нимогай, манеш, кокымшо чырык мучашыш лиешемын, У ийлан ямдылалтыт, каникулым вучат, а тыйын нерген иктат ок шарналте.

Йол ъмбалне шогылто ик-кок минут, савырныш да лектын кайыш. Умылет, кузе? А мый орланен, шортын киём, а тушто чыла шке черет дене каен шога: двойкым тӧрлатылыт, ведомостыым ямдылат, отметкым журналыште шындылыт, четверть пытымым вучат. Мыят тунам журналым налым, отметкым шындылым, ведомостыым возышым — йӧсланен толашымем кеч мондышым. Ну, йоча-влак, шонем, пытаргыш гана тыланда отметкым шындылам — тыге чаманен, эсогыл Пруткинланат двойкым шым шынде.

— Да мом ойлёт тый?

— Чынак, чынак! Теве кузе лие. А вара школышто адак Любовь Петровнам ужым. Тудо оила: сита ойгыраш, чулымрак лий, давай У ийым калык семын вашлийына. Шонет гын Куярыш каена, ёлкым чодыраштак моторын чиктена. Да тулеч моло — малена тушак, ече дене мунчалтена, каналтена... Теве тыге тудо каласкалыш. А мый ала-молан Куярым ом йӧрате...

— Мыят ом йӧрате.

— Да? Молан? Раш умылтарен ом керт, но ала-можо шўмлан ок келше, тушко кайымам ок шу, вара шоналтышым: авам больницыште, Тарас ден Стас каникуллан Озангыш каят, мый шкетын... Халатым чиенак шинчылташ? Уке! У ий — йоратыме пайрем. У ий гыч у илышым тўнгалаш кўлеш, сита!

— Чын тиде, чын.

— А мо? Давай тўнгальым мушкедаш, убираяш, Сидыр чўчў деч ёлкым налын кондаш йодым, шкеже мончаш, парикмахерскийыш, маникюр, кок шагат черетыште шинчен эртарышым... Люба манеш: Гена дене сай компанийыш каят, ончыч мьят тыге шоненам ыле, пуалше шўргем тўрланен, Тарас ден Стас каеныт, ме эше авай дек кумытын миен толна, турнявўчыж дене кўэштме когылым нангайышна. Ну, илем, шонем! Илем!.. Платье нерген шарналтышым гын — ну, шонем, чыталтыза!.. Келша мылам платьем? Уке? Ну тый... Нинат ыш умыло, Моско гыч кондымо, ўмаште толкучкышто налынам ыле, эше чийыме огыл. Ну, ончал!..

— А мый...

— Мо тый? Тый — уке да уке. Тунам Петрушкина Тамара дек йынгырташ шоналтышым, тыланет каласаш. Кеч чеверласен кертам мый тый денет?

— Чеверласаш?

— Юмашне. Вуем Савырнылмеш толашенам, чывым, ужат, жаритленам, омсаш пералтыметым вучем. От кой да от кой... Вара шапаш омса шенгек ончалым гын, ну, Юмыжат, мочоло вучен шогенат, мочоло окуркым кышкен коденат!..

11

Тудо мыйым шапаш омса гыч пуртыш. Кылмен пытенам, кидем ок кадыргыл, тўрвем ок тарваныл, эсогыл шыргыжалын ом керт. А тудын дене могай шокшо!.. Тудо вўден огыл, шупшын пуртыш, ондале, ишен шындыш, пальтом шке мучыштараш пиже.

Кў тиде ончылнем? Шаланыше ўпан, ваче марте чара кидан. А платыже? Шем бархат дене ургымо, йолтаган марте кужытан, а тиде настаже, ом пале, кузе маналтеш, ик вачыже йўршеш чара, весеш веле кучалт кодеш.

Черле улмыжым колынам ыле, йўсланен, колаш шушо почанкия, шоненам. А тыште? Тыгай йытыра, мотор улмыжым ик ганат ужын омыл, да вопше тыгай ўдырамашым ужалтын огыл, киношто веле.

Шижын колтышым: тудо эше ала-кўм вучен, пўрўенным, конеш-

не, шке ийготаным, мотор чийышым, весела кумыланым. А пуренн тудеке рвезе — ийсүс, уремеш какарген толшо тунемше.

Икте-весе дене пелештенат ыжна шукто — Любовь Петровна да тудын лишыл палымыже, Геннадий, омсам пералтен, йўкым пуышт, Нина Павловна мыйым ванныйыш шылтен шогалтыш. Мый декем йўк-йўан пыкше пура гынат, Куярыш каяш тарванымыштым умылышым. Тугеже, шонем, Нина Павловнат ик компанийыш ушнаш ончылгоч ойым пидын улмаш.

— Вашкерак! Ит юватыл, чий вашкерак. Вараш кодына! — Люба ден Гена кычкырат.

Геннадийже утыждене лўшка, витне, подылшырак. Мый чыла умылышым. Тудо мыйым огыл вучен. Тудо Куярыш каяш ямдылалтын, У ийым вашлияш. Черле огыл тудо. Шинчаже йылгыжеш, чара вачан, духи пуш шарлен. Тудо пиалдыме туныктышо семын огыл, королевала коеш. А мый мешайышым тудлан, кылмен тўнғын, ораде, кок шагат чоло вученам. Чечас тудо кая. Ну, тек кайыже. Садак ме икте-весе ужна.

Вара тунемше йолташем-влак нерген шоналтышым. Нуно Петрушкин Саня дек погыненыт, конешне. Но молан мыйым ўжын огытыл? Нунын дене пырля тушто лиймем кузе шуын колтыш!

Жап эрта, латкок шагат марте иктаж пел шагат гына кодын. Вет вараш кодыт нуно, эше мыйым тышеч лукташ кўлеш. Ала, можыч, вучаш кўлеш да тудым ик-кок шагат гыч мўнтеш пўртылеш? Ну, мо вара? Тиде клатыште, конешне, пеш шокшак огыл, но садак уремысе гай огыл!

Йўк-йўан коридорыш лекте, тўргоч лўшкат.

— Ну, ойлем вет тылат, товатат! — ойла Нина Павловна. — Лач ик шагат гыч!

— Тый от му, — Любаже вашешта. — Мо дене миет?

— Ит тургыжлане! Кайыза, кайыза, ато вараш кодыда!

— Уке, Ниночка, тыге ок лий. Кутырен вет келшышна! Геннадий, неужели тудо ок кае? Тыге чаплын чиен, мотор прическым ыштен, платыже гына мом шога. Мый шоналтышым: тудлан каяш кўлеш. Мо тудлан тыште мый денем?

— Ну, ораде улат! Каена пырля! Айда! — кычкыра Люба.

— Машина вуча, лекса вашкерак! — Геннадий тудлан полша.

— Люба, мый вет каласышым тылат! — сўрвала Нина Павловна. — Ик шагат гыч...

Мутланымаш ўлык волен кайыш, онга омса шолт почылто. А тыште, кокымшо пачашыште, вес йўк солныш:

— Ну лүшкат, ну лүшкат! Омсажым петырыза кеч, кенгеж огыл вет!..

Тыге. Пижын кодым тышак. Эше шонго кува, Нина Павловнам кычалын, мый декаем пура.

Үлнө мутланымаш шапланыш, омса петырналте, икмыняр мутым шонго кува ден ваш пелештымек, Нина Павловна пачерышкыже пурыш.

Мый шып шоген, вучен кодым.

Теве адак тудын ошкылмыжо шокта. Уке, эртен кайыш. Кухныш пурыш. Тыге-тыге, мөнтгеш пörтылеш. Мый кысел шогальым. Уке, адак эртен кайыш. Йолтошкалтышыжым вучем, но трук Нина Павловна пуйто чонгештен тольо, омса почылто, кидше койо, парняже дене ўжын кондыш да, кидем налын, почешыже вүден нагтайыш.

Да мый адак шижын шуктышым: КУЗЕ ўжын кондыш, КУЗЕ куштылгын кидем нале — ала-кузе ончычсо семын огыл, вес семын.

Да первый гана пачерышкыже пурен шогальым.

— Ну вот, ынде мый денем улат. Пура.

Пычкемыш пөлемыште ёлко шога, тушан пижыктыме сорта-шамыч йўлат. Кож лүс ўпш, леве юж шарлен. Неужели? Ала-могай ўдырамаш, йомак гыч толын шогалме семын, чара кидше дене вўдылал шындыш, ишалте, шупшалаш тўнгале. А мый, пуйто чондымо, ондалаш, капем дене тўкнаш лўдын шогем. Кушто мый? Кō тиде? Мо тиде?

Тошто пырдыж шагат, лўнгалтше йылмыжым волгалтарен, У ий лишеммым шижтара, латиктат пелым пералтыш.

— Чечас ме тый денет У ийым вашлийына. Шуэш вашлиймет?

Чынак, ом пале таче тудым. Тудын шыргыжмыжым, шинча йылгыжмыжым, кумыл нōлталтмыжым.

— Тылат каяш кўлеш?

— Мылам? Ерунда! Вара, можыч...

— Кочмет шуэш?

Мый шым ўшане. Тудо тыге, шке пörтыштыжō, мыйым сийлынеже? Тиде ўстелтōрыш шинчын, У ийым вашлийына? Коктын? Нигō деч лўдде? А мый вучем: теве-теве иктаж-кō чечас пурен шогалеш да оза семын йодеш: «Мом ыштет тый, рвезе? Кō тыйым ўжын конден?»

Тудо пальтоэм шке кудаше, ош тувырем ден ўмбач чийыме свитер дене кодым. Изиш вожылынак шогем: вет брюкем сай уютжитлыме гынат, тоштемьин, да хром кемым чиенам, чолгыжмеш эрыктен шынденам, но кем эре кем. Шем окнаште кужу, канга рвезым

ужам, а тудын шенгелне йомак гыч толын шогалше ош вуян мотор ўдыр койылда, ўстембаке шовычым шара, кўмыж-совлам, чаркам шындылеш. А шкеже оила да оила:

— Давай мый мушкам, Сидыр чўчў деч ёлкым налын кондаш йодым... Маникюр, ужат... — кидшым, шинча кўкшытыш нўлталын, йылгыжше кўчшым ончыкта.

Чылт Ӗрмаш, мый нигузе ушым налын, шулен ом керт. Лучо кўчык ужгатым, портышкеметым чиен лектам ыле шолып омса шенгек, шем чуланыш.

Кўчык жаплан тулым чўктыш да патефоным пўтыралаш йодо, а шке мӧнгеш-оныш я кухныйш лектеш, шонго кува дене мутлана, я уэш пура. Мый шекланен шогем: шонго ўдырамаш теве пурен ончалеш, омсажат почын кодымо, тышеч Нина Павловнан пӧлемже коеш.

Нина Павловна пӧлемыш пӧртыльӧ, йытыра графинеш темыме шемалге-нугыдо наливкым конден шындыш.

— Эх, шампанский уке, — ӧкынен каласыш. — Ну, йӖра. Тыгежат уда огыл. Шич, — кидшым шаралтыш.

Мыйым поснак тудын чара йытыра кидше ӧрыктарыш, тыгай кужу кидшым ончыч нигунам ужын омыл.

Ончем, тудо нигушкат вашкышыла ок кой, эркын-эркын лыпла-наш тўнгалым.

У ий, йўлышӧ сорта, ош скатерть, чолгыжшо хрусталь чарка, шоктышо патефон... Мый нугыдо наливкым чаркалаш темкалем. Шагатын минут умдыжо латкокытыш лишемеш.

— Ну, мо тый таче тыгай? — йодеш тудо.

Мый шкежат ом пале, молан тыгай улам, пуйто верыштем омыл, тыште мый огыл, а весе шинчышаш, шонем.

— Теве тыге ме чеверласена таче тый денет, — ўстел гоч чаркам шуялтен, веселан каласыш тудо.

— Кузе тыге? — чаркамат ўстембак шындышым, ўмбакше ончал-де шогем.

— Вот тыге. Чеверласена, да чыла. Давай йўын колтена...

— Тыгайлан йўем ок шу, — каласышым да верышкем шинчым.

— Ну-ну, йӖратыдем, мый мыскарам ыштем. Тыйын верч, У ий дене, у пиал дене!

Туп шенгелсе шагат латкокытым перкалаш тўнгале. Ме кынел шо-гална. Чаркана чытырналтыч. Кузе йўын колтымьжым ончен кодым. Тудо йўын пытарыш, воштыл колтыш, шинче. Мый чыла йўын пыта-рышым. Чаркажым тудо пералтен, ўстембаке шындыш, комдык энгер-

тен шинче да воштылаш тўнгале. Мый нимом ом умыло. Воштылмыж годом тудо умшажым важык шупшкедылеш, тўрвыжым пуреш.

Тыге тўнгале мемнан шўлыканше У ийна.

Вара тудын ушыжо кайыме гай лие...

Кок гана кухньо гыч йўштө вўдым кондаш, шўргўштышым нўртен, сангашкыже пышташ логале. Кузе тудо шорто! Кукшылога-рыш шинчын, йўсланыш!

Кроватыш вўден нангаен пыштышым, воктекеже шинчым, ий гай кылмыше кидшым йыгкалышым, аптыранен, шўргыжым, ночно шинчажым шупшалыым.

— Нина! Ниночка! Шўмбелем! Ну, Нина!..

Нюслен кийымыжым чараш, кумылжым вашталташ шонен, мый вуйжым, шўргыжым, чара шўйжым ниялткалем, жапын-жапын шупшал колтем. Но ончычсо семын, чот ўндалын, шупшалаш тудын пўртыштыжө ом тошт. Тыгай ўдырым! Тыгай платыым...

Трук тудо савырнен возо, шўем, вуем ўндалын шындыш да мый колам:

— Ой, шўм... шўмбелем... ныжылге самырык тангем... Кузе сае тый денет. Мый... мый... чыла тыйын... — тудо адак шортын колтыш, пўйжө шолт-шолт кыра, каласенат ок керт.

Тудо вуем, шўргем ниялткала. Ме, ака-шольо семын, ик ойго дене сеналтын, икте-весеынам шупшалына, а йўратымашна, кушко пурен кайымым палыде, ўмбалнына ўрын чонештылеш.

Сорта-шамыч икте почеш весе йўлен пытышт. Ўлнө музыка, руш-тшо-шамычын мурымышт шокта, коридорышто шонто куван (тудым Нина Павловна «Ивановна» манеш) тошкыштмыжо солна, пырдыж шагат, шке пашажым мондыде, У ийыш тошкалмым увертара. Ме, кредалмашеш сусыргышо кок салтак семын, эркин шўрлен, пырля лийын кодна...

2007 ий, шорыкйол.

